

56 425/1926/11

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VI

БРОЈ 11

НОВЕМБАР 1926

БЕОГРАД
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛИЦА 1/II
1926

САДРЖАЈ:

— «ЕКОНОМИСТ» БРОЈ 11. — НОВЕМБАР 1926. —

РАСПРАВА . . . . .:

Др. Милорад Недељковић, Прилике у нашем
банкарству 845

ЧЛАНЦИ . . . . .:

Проф. *Л. Таубер*, Реформа чека 858

Ing. Миленко Гавриловић, О мобилизацији
економске снаге 868

Европа на раскрсници, превод чланка из
The Round Table 883

Систем мешовитих или засебних комора 902

ПРИВРЕД. ХРОНИКА:

Међународна организација послодаваца у
Брислу 904

Стање Народне Банке 909

БЕЛЕШКЕ: . . . . .

Реорганизација саобраћајне службе 911

Загребачка конференција о железнич тарифи 913

Pruga Štip — Košane 913

Продајне цене чилске шалитре за 1926--27 год. 914

Енглески капитал у нашој земљи 915

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ:

Dr. Branko Aleksander, das jugoslovenische
Bankwesen, приказ од *Dr. J. Belina* 917

Четири приказа од *Д. Л.* 919, 920, 921, 922

Уредништво и администрација «Економиста» налази се у Коларчевој улици број 1, II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на «Економист» износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.—. Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у пола цене.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у пет штампаних табака.

Претплату на «Економист» примају све поште у Краљевини на чековни рачун Број 53.017 Поштанске Штедионице у Београду.

ЕКОНОМИСТ

ГОДИНА VI

НОВЕМБАР 1926

БРОЈ 11

РАСПРАВА

Прилике у нашем банкарству

Од Д-ра МИЛОРАДА НЕДЕЉКОВИЋА

Током 1926. дошло је до учестаних падова банака у нашој држави. Да споменемо најпре три београдске банке, тесно везане једна за другу : *Банка Бошковић а. д.* (пад 26. маја), *Београдску Хипотекарну Банку* (пад 18. маја) и *Српску Грађевинску Банку* (пад јула месеца). Уз њих да споменемо *Централну Кредитну Банку, Београд*, па *Београдску Уједињену Банку*, која је, после трогодишњег натезања у извршењу добивене принудне нагодбе (октобра 1923.) најзад крајем 1925. пала под стечај. У октобру ове године пала је под стечај и *Београдска Комисиона Банка* која је раније (у априлу 1925) била постигла ванстечајно принудно равнање са повериоцима. *Пад Пожаревачке Окружне Банке* седми је пад који је током овог лета потресао привредни живот Србије у ужим границама. — У Хрватској је ове године најзначајнији слом *Средишне привредне Задружне Банке* (Хрватско-Славонског Господарског Друштва) чија се тиха ликвидација проводи уз огромне жртве од стране државе; и пад *Банке и Штедионе за Приморје*, на Сушаку (августа т. г.). — Словеначка је претрпела почетком јесени страховит потрес падом *Славенске Банке*, која и ако има седиште у Загребу, тежиште својих послова и веза има у Словеначкој; а пад ове банке довео је у тежак положај *Словенску Банку* у Љубљани, *Југословенску индустријску Банку* у Сплиту, и многе друге још заводе. — Поред наведених банака, које су се

већ и формално скрхале, има читав низ још других завода у Србији, Хрватској, Босни, Војводини и т. д., који се тешком муком одржавају од формалног пада под стечај, (н. пр. Прва Српска Зельорадничка Банка у Београду, и т. д.). — Падови дакле нису спорадични, већ учестани, у серијама, и тиме наговештавају, да су опште прилике у нашем банкарству критичне. Анализа тих прилика добија тиме много привлачности и интересантности. Она је и сврха ове студије.

За основицу наших разматрања узећемо скупни биланс за 639 наших новчаних завода од којих су 635 домаћи заводи, а 4 су филиале страних завода, који су добили дозволу да раде у нашој држави, према податцима како их је скупило Министарство Трговине и Индустије.¹

Напоменућемо претходно, да је крајем 1925. било у нашој држави укупно 666 новчаних завода (у 1924 : 651), са 293 филиале (1924 : 306 ; 1923 : 357 филиала ; 1922 : 374 филиале). Од ових 666 новчаних завода 27 нису послали своје податке (6 њих су ново основани током 1925, те још нису били саставили прве својег одишње билансе, а осталих 21 биће највероватније да су у тешкоћама око састављања биланса, и могу се сматрати као кандидати за даље стечајеве), тако да следећа табела обухвата 639 завода. Њихово је стање, укупно узев, следеће: (Види таблицу на следећој страни).

Уплаћени капитал свих наших новчаних завода износио је дакле, крајем 1925., свега 2.011 милиона динара ; резервни фондови 543 милиона. Укупно узето, сопствена средства наших новчаних завода износе 2.554 милиона динара. Просечна снага једне наше банке, у сопственим средствима, не износи према томе ни пуних 4 милиона динара. Тип мале банке преовлађује : у целој држави има свега 57 банака са капиталом од преко 5

¹ Објавио их проф. В. Розенберг у 41. бр. »Привредног Прегледа« од ове године. — Ови су податци општији од података које су објавили : *Удружење Банака у Београду* (за 60 београдских и 207 завода из унутрашњости Србије) ; *Савез Новчаних и Осигуравајућих Завода Краљевине С. Х. С. у Загребу* (за 32 загребачка завода, 123 из Хрватске и Славоније, 93 из Војводине, 14 из Далмације и 13 из Словеначке) ; *Привремена Интерна Организација новчаних завода у Босни и Херцеговини* (за 18 завода из Сарајева и 59 завода из Босне и Херцеговине), и најзад, *Удружење Војвођанских Банака* (за 42 завода из Бачке, 30 из Срема, 3 из Међумурја, 5 задруга из Баната, 8 из Бачке и 5 општинских штедионица са подручја Војводине).

А К Т И В А		Динара	п.	П А С И В А		динара	п.
1	Готовина			1	Уплаћена главница	2.011,544.402	
	а) у благајни	489,395.300		2	Резервни фонд) за-		
	б) жиро-рач. код				конски)	372,048.594	
	Нар. Бане	155,513.633		3	Остале резерве	171,293.600	
	в) потраживања			4	Улози на штедњу		
	код нов. завода	423,048.870			а) на књижиц.	4.263,451.580	
	г) страна валута,				б) по текућим		
	девизе, купони	254,788.431			рачунима	1.569,150.962	
2	Менице (есконт)	3.204,156.066		5	Текући рачун	5.065,584.696	
3	Зајмови на залог			6	Реесконт	573,731.953	
	а) хар. од вред-				Менични приједи		
	ности и дра-			7	(акцепти)	79,053.207	
	цености	296,091.644		8	Хипотекарни дуг	40,150.795	
	б) робе	40,963.323			Рачун филиала и		
4	Хипотекарни зај-			9	агенција	208,600.374	
	мови	118,980.251			Неподигнута ди-		
5	Текући Рачуни	7.630.818.738		10	виденда	8.527.393	
6	Хартије од вред-			11	Преносне позиције	308,566.045	
	ности	718,162.565		12	Пенз. фонд чинов.	55,862.496	
7	Непскретност	552.990.096			Остала пасива	683,865.872	
8	Инвентар	36,877.508					
9	Вредност резерв.						
	фонда	65,703.402					
10	Вредност пенз.						
	фонда	15,136.980					
11	Конзорцијални по-						
	слови	94,051.089					
12	Индустр. и друга						
	предузећа	163,960.468					
13	Роба на стовар.	71,149.832					
14	Рачун филиала и						
	агенција	93,425.744					
15	Преносне позиције	404,769.594					
16	Остала актива	571,036.793					

милиона динара, (свега 14 банака са капиталом преко 20 милиона динара), осталих шест стотина банака има капитал испод те суме (5 милиона). Отуда и јака дисперсираност капитала : већа половина укупно акциског капитала (1.238 милиона динара) је у рукама тих 600 малих завода, а мања половина (813 милиона) само у рукама банака са преко 5 милиона динара.

На супрот томе пада у очи знатна сразмера туђих средстава. Горњих 639 новчаних завода имали су : улога на штедњу 5.732 милиона ; кредита (дугова) по текућем рачуну 5.065 ми-

лиона ; реесконта 573.7 милиона, хипотекарног дуга 40 милиона — укупно 11,410.7 милиона динара. Сразмера сопствених према туђим средствима је, просечно узето, око 1 : 4. Ова би се сразмера могла толерирати, да представља крајњу границу туђих средстава према сопственим, код свих наших новчаних завода. Међутим ту пропорцију наилазимо само код малог броја наших новчаних завода. У већини случајева наилазимо на превлађивање туђих средстава, 8, па и 10 пута колика су сопствена средства (а при том ваља имати на уму још и то, да акциски капитал није свугде уплаћиван ефективно, но често кредитом : меницама, преко текућег рачуна ; или је допринос у некретнинама, инвестицијама, концесијама — *arport* врло високо процењен и исплаћен акцијама деоничке главнице). Као пример да наведемо за сада само Банку и Штедиону за Приморје, на Сушаку, која је на 10 милиона капитала и 6 милиона резерви имала 122.7 милиона динара туђих средстава. Таквих примера има пуно још, као што се једним летимичним погледом на објављене билансе може утврдити.

Сувише слаба пропорција сопствених средстава према туђим значи *à priori* — слабу солидност дотичних банака, нарочито у временима наглих промена у привредном животу, и велике колебљивости цена, као што је баш сад код нас случај. Јер ако вредност баначних актива попусти за више од 10%, код овакве јаке сразмере туђих средстава, онда су не само изгубљена сва сопствена средства, него долазе у опасност и улагачи и повериоци. Ми међутим сада преживљујемо много јаче депресије цена : вредност земљишта, зграда, фабричних инвестиција, акција разних предузећа и банака пале су често, у року од годину-две дана, за више од 30%.¹ То значи да се једва и сразмера

¹ Тако на пр. цене *земљишту* пале су у Бачкој, у токе две последње године, од 40.000 динара по ланцу на 15—10.000 динара ; У Банату од 30.000 по ланцу на 10—7000.— динара ; у Срему од 35—40.000.— динара на 12—10.000 динара : дакле свуда за скоро 70%. У Босни је вредност земљишта још горе пала и има све већи број случајева да се земља уопште не може продати. — Цене *зградама* пале су у Загребу са 40—50%, а исто тако и у варошима и варошицама Војводине, у Босни, Далмацији, Хрватском приморју, и т. д. Цене зграда још се најбоље држе у Београду, али и ту је већ настало осетно назадовања. — Код акција индустријских предузећа да наведемо ове примере : Фабрике шећера Осјек, од 1500—2000 на 250 (сада 450.— динара.) Код дрварске индустрије : Гутман од 2.000 на 200 (сада 260), Славија од 150—160 на 30 ; акције Народне Шумске Инду-

1 : 4 може означити као довољна за стабилност и солидност банака у нашим садањим приликама. Прелажење те сразмере показује се толико неопрезним и неразборитим, да чини евентуалну интервенцију државне власти (закона) потребном, у циљу присиљавања банака, да, укорак са нарастањем улога на штедњу и кредита, повећавају и сопствени капитал. Ових последњих година — то се јасно види — банке су избегавале повећање капитала, и интензивно привлачиле туђа средства. Несумњиво, то повећава рентабилитет дотичних банака, али слаби њихову стабилност. И када се у том правцу отишло до апсурдних ситуација у маси, солидност наших новчаних завода морала је бити у маси уздрмана. И то је један од разлога ових надова што су сада учестали.

*

Ако сад пођемо један корак даље, и приђемо анализи појединих група актива, наићи ћемо на запрепашћујући мале износе ликвидних (краткорочних), и несразмерно велике износе дугорочних, скроз неликвидних пласмана. Као ликвидне позиције могли бисмо набројати : 1. *готовину* у благајни, на жиро-рачуну код Народне Банке, потраживања код новчаних завода, страну валуту, девизе, чекове и купоне — свега 1.322 милиона. Ова позиција се међутим не може у целини убројати у ликвидне ставке. Пре свега, неколике примедбе поводом »готовине у благајни«. Позната је ствар, да банке при закључивању рачуна на дан 31. децембра, радо фиктивно увећавају стање своје благајне, да би импоновале широј, необавештеној публици огромним сумама »готовог новца« који оне тобож стално држе у својим касама. Фингирање се врши вађењем меница из лиснице, меница којима је рок плаћања у јануару следеће године, и предавањем благајни на »инкасо«. Благајна броји те менице као готов новац, и тако 31. децембра увече она показује огромну »готовину«, и са њом се исказује у билансу. То је стара и врло рас-

стрије, Друштва за Експлоатацију Дрвета, Горанина, од 150—200 на 5—15 динара, дакле изгубиле су скоро сваку вредност. — Творница вагона у Броду, од номинале 100 на 40 динара. Словеначка железна индустрија, чије су се акције котирале далеко преко номинале, данас су скоро све испод номинале. — Код банкарских папира да споменемо Хрватско-Славонску Хипотекарну Банку, чији је курс спао од 150 на 55, Југословенске Банке од 170 на 92, I. Хрватске Штедионице од 1400—1500 на 865. Хрватског Кредитног Завода од 170 на 100 и т. д. и т. д.

прострањена пракса. По многим основицама за оцену, може се узети да је »готовина у благајни« у горњем скупном билансу фиктивно повећана бар за 300 милиона динара. За тај износ треба смањити стварни ликвидитет наших новчаних завода. — Исто тако налазимо, да се бар за половину означеног износа треба смањити, при инвентарисању стварно ликвидних актива, сума потраживања код других новчаних завода. Ми ћемо то тврђење детаљније образложити мало ниже, анализом опште ликвидности наших новчаних завода; за сада га само постављамо, и на основу њега смањујемо стварно ликвидни износ ове позиције за 50%. Тиме се укупно смањује ова прва позиција, »готовина«, на једва неких 800 милиона динара.

За добру половину можемо сматрати неликвидном и позицију »зајмови на залог« (хартија од вредности, драгоцености, робе); јер апсорбциона моћ нашег тржишта сувише је мала, да би ових 340 милиона динара ефеката, драгоцености и робе могла нагло примити, у случају потребе. Од целе ове суме може се с муком рачунати 100—140 милиона као нешто ликвидније; остало је приковано на дуга времена.

Код меница («есконт») у износу 3.204 милиона динара имају да се учине велике примедбе. Сасвим је поуздано, да је огроман процент меница по портфељима наших завода само по форми меница, а у ствари да су у меничну форму обучени дугорочни кредити: грађевинарски (за зидање, оправке и куповину кућа), парцелациони, индустриски (за зидање и проширење фабричних зграда, куповину машина, транспортних постројења и т. д.), и уопште инвестициони кредити сваке врсте. То је последица општих привредних прилика код нас, у току последњих пет година. Ми смо за то време, непосредно иза рата свршеног нашем победом и уједињењем, проживели један период највећег економског оптимизма. Завладало је било мишљење, да у овако опустошеној и оголеној земљи, све што се буде зидало и производило, да ће имати добру прођу и да ће бити добро плаћено, тако да ће своме подузетнику дати добру зараду. Није се много водило рачуна о куповној снази нашег народа, и будућим њеним перспективима, него се сумарно рачунало да све мора ићи напред, и да ће се сваки посао морати рентирати. — Изгледе на зараду појачала је једно време прогресивна инфлација нашег домаћег новца, и изгледи на његово све даље опадање вредности. У временима инфлације најбоље је инвестирати своје новчане

готовине ма у шта било ; а добро је и узајмљивати што више новца, инвестирати га, и чекати док му вредност не падне толико, да се дуг одужи само једним делом инвестиције, а остатак остане срећном спекуланту као премија. — И тако, делом под утицајем општег оптимистичког процењивања наше непосредне привредне будућности, делом под заводљивим перспективама спекулације на бази инфлације, ми смо упали у једну периоду привидног просперитета, када се радило на све стране на свима могућим пословима. Настала је периода бесног, необузданог, махнитог оснивања индустријских подuzeћа, зидања зграда за становање (издавање под закуп), закупљивање комплекса земљишта за парцелисање, емитовања акција свих могућих трговачких, индустријских, транспортних и т. д. друштава. — Радило се само донекле својим средствима, а после је дошао ред на кредит, који је интензивно црпен у нашој земљи — јер се са стране тешко могао добити — помоћу свих метода, пословних, пријатељских и политичких веза, у свима облицима и под свима могућим условима. — И наше банке нису се могле отргнути од те бујице која је била захватила цео наш привредни живот, па је најзад и њих увукла у своје вртлоге. И банке су почеле улазити за сопствен рачун и на сопствен ризик у разна трговачка и индустријска подuzeћа, у куповање и зидање зграда, некретнина, преузимање акција разних друштава ; а поред тога, оне су у све већој мери улазиле, или бивале увучене, у финансирање разних инвестиционих послова, путем »меница«, текућих рачуна, или »дужника«, у које редовно убрајају и своје конзорцијалне, као и чисто своје фабричке и сличне послове. Велики део меничних кредита дат је дакле на те оснивачке и спекулативне сврхе. И ми на основу добро проверених података можемо устврдити, да је више од $\frac{2}{3}$ портфељских меница наших новчаних завода неликвидно, да су ту по среди дугорочни инвестициони, па чак и хипотекарни кредити, обезбеђени само меничном исправом ради лакшег поступка при евентуалној судској наплати потраживања. Ни пуну једну милиарду динара не стављамо дакле из ове позиције у суму ликвидних пласмана, док скоро 2 и по милиарде меничног портфеља прибрајамо неликвидним ангажманима.

Као сасвим неликвидне послове смемо рачунати : хипотекарне зајмове (119 милиона), текуће рачуне (7.631 милион), конзорцијалне послове, индустријска и друга подuzeћа (258 ми-

лиона), некретнине (553 милиона) и, већим делом, хартије од вредности (718 милиона), јер за оволике износе нема купаца готовим новцем на нашој пијаци. Збир ових позиција износи 9.279 милиона динара.

Ако сада ових девет милиарди динара саберемо са сумама актива које смо горе побројали и означили као неликвидне (фиктивне касене готовине, део ломбардних зајмова и део меничног портфеља), добићемо укупан износ од добрих 12 милиарди динара. (Овде нисмо узели у срачунавање ни рачун инвентара са 37 милиона динара, ни »остале активе« од 571 милион динара). Та сума од 12 милиарди динара преставља имобилисаност наших новчаних завода у апсолутном износу. У сразмерама изражено, добијамо ове констатације :

1. на максимално 2 милиарде ликвидних пласмана (кроз прсте гледано), долази око 12 милиарди изразито неликвидних актива. Размера ликвидних према неликвидним активама 1:6. Очито врло неповољна сразмера.

2. на 2 и по милиарде динара сопствених средстава (капитала и резерви), долази 12 милиарди динара неликвидних пласмана, дакле 5 пута толико, колико укупна сопствена средства (1:5). Не само дакле да су сва сопствена средства неликвидно пласирана, нека је још и преко 9 милиарди динара туђих средстава (улога на штедњу и кредита) имобилно пласирано. Скоро сва туђа средства су повучена на кратак рок, а пласирана неликвидно. Индекс неликвидности наших банака према томе страховит је.¹

Ови бројеви и ове сразмере добијају потпуну пластичност тек кад се узму у обзир и садање прилике наше народне привреде. После оне периоде нерасудног оптимизма и захуктавања у послове, ми смо од пре годину или годину и по дана прешли у периоду опадања елана, у редукцију послова, »кризу« коју карактеришу стотине падова под стечај и обустављање безбројних послова заснованих без довољног просуђивања прилика. Овај период успоравања и редукције послова морао би наићи и без каквих специјалних неповољних околности : утврђено је дугим посматрањем, да се периоде бујног напретка и периоде застоја (депресија) смењују у правилним понављањима (сек-

¹ Ово је и емпириско искуство до кога је н. пр. Поштанска Штедионица дошла ове године, повлачећи према потреби своје улоге код других новчаних завода.

венцијама), како у животу појединих народа, тако и у целокупној светској привреди. У периодама бујног полета обично се, на страни производње, пређу границе потрошачке моћи извесне пијаце, квари се равнотежа социално-економских снага, и васпостављање равнотеже тих снага и односа врши се у доба застоја, уз веће или мање потресе, који дају целом том периоду карактер блаже или љуће *»кризе«*.

Код нас је овај период реадаптације конкретним погодбама нашег социално-економског живота наступио брже и са већом жестином услед наглог пада цена пољопривредним производима почев од лета 1925 г. што је опет знатно тангирало наш извоз још и у 1925, али нарочито у 1926., односно његову новчану вредност¹. Куповна снага нашег сељака претрпљује наглу контракцију, а то су одмах осетиле и наша трговина и наша индустрија. Уз то долазе и поплаве већег размера током лета 1926., које врше потенциран психолошки ефект на наш економски живот, нарочито кад је као прва последица тих катастрофа дошло редуцирање чиновничких плата (додатака на скупоћу), што изазива даљу грчевиту контракцију наше потрошачке пијаце. Низ падова у области трговине, индустрије, па затим и банкарства, карактерише целу 1926. годину, и доказује симптоматично заилажење у фазу кризе.

За банке је улазак у ову фазу привредног циклуса значио :

1. слабљење платежне моћи њихових дужника (по меницама и текућим рачунима) из свих области привредног живота и опадање и ликвидности, упоредо са опадањем бонитета њихових потраживања, у колико се привредни положај њихових дужника погоршавао ;

2. опадање вредности властитих инвестиција (зграда, земљишта, шумских комплекса, фабричних постројења) и све већа тешкоћа да се продајом истуре из руку ;

3. опадање вредности акција привредних друштава, и све већа тешкоћа да се и оне истуре из руку.

У закључку, може се дакле кратко казати, да је наступање

¹ Према објављеним статистичким подацима Генералне Дирекције Царина, за 9 месеца ове 1926. године износио је наш извоз 3.6 милиона тона = 5.5 милијарди папирних = 509.2 милиона златних динара. Према истом периоду 1925. године извоз се повећао за 436.384 тоне (+ 13.51%), али се његова вредност смањила за 1.125 милиона папирних = 72 милиона златних динара (— 12.41%).

кризе за банке значило опадање солидности и ликвидности њихових тражбина, с једне стране, а опадање вредности и ликвидности њихових властитих инвестиција с друге стране.

Банке, које су инвестирале за властити рачун мало, у оквиру сопствених средстава (капитала и резервних фондова), могу ове депресије цена да издрже, ма да уз одговарајуће губитке. Но банке које су инвестирале у јачој мери, долазе у врло критичан положај, и лако могу пасти, ако се само покрене штогод с места у систему њихових улога и кредита. То се десило оним банкама, које су отпочеле серију падова и банкротстава; и анализа главних позиција њиховог биланса јасно ће нам потврдити горња излагања.

Тако су, н. пр., имале (у милионима динара) :

	По билансу	Капитал и резерве	Улога на штедњу и кредита	Некретнина, ефеката, сопствених и кооперационих подuzeћа, ду-жника по текућем рачуну	»Меница«
Београдска Уједињ. Банка за	1922	26.9	124.5	138.7	6.8
Балканска Банка, Загреб „	1922	18.7	68.8	79.2	5.—
Славенска Банка, Загреб „	1924	60.—	392.6	379.3	45.3
Банка Бошковић, Београд „	1924	4.7	17.4	20.1	1.1
Српска Грађевинска Бан-					
Београд . . . . . „	1924	3.8	18.—	19.—	2.2
Банка и Штедиона за При-					
морје, Сушак . . . . . „	26/VII				
	1926	10.6	122.7	95.8	39.4

(Код ове последње банке на Сушаку, процењена су накнадно, по комесару Министарства Трговине и Индустрије, и једној комисији именованој од стране већих заинтересованих банака, губитци настали услед пада вредности банчаних актива, и они су изнели толико, да су изгубљени цео капитал, све резерве и поврх тога имају улагачи и повериоци да претрпе губитак од 30% од својих тражбина : дакле штета износи око 50 милиона динара, или близу 40% раније биланчне вредности свих актива!

Морамо дубоко зажалити, што не можемо прићи анализи биланса ни једне од још постојећих банака, да не бисмо, указивањем прстом на њу, изазвали можда какву панику међу њеним улагачима и повериоцима, и тиме јој нанели штете или јој можда чак и убрзали момент њене кризе. Можемо говорити

само уопште, и изнети факт, да многе још друге банке имају овако нездрав и тежак положај и да се још одржавају само најразличнијим довијањима, разноврсним везама, а често и поступцима који нису сасвим исправни (код неких банака које су већ пале, константовани су извесни поступци Управе, који повлаче кривичну одговорност, н. пр. залагање туђих ефеката, примљених на чување; есконтовање туђих депо-меница, и т. д.; а оваквих случајева има много и код банака које још нису пале, већ оваквим методама продужавају себи дане живота). Многе се пак одржавају још једино тиме, што нико од поверилаца нема рачуна, да изазива стечај, бојећи се уз то да овај пад не изазове и друге још, где су они такође у питању. И тако многи заводи вегетирају као на белом хлебу, страхујући од сваке сутрашњице.

*

После ових констатација, које се односе на велики део наших новчаних завода, отвара се питање: шта да се ради, да се помогне нашем банкарству, да ову кризу преброди, да не би даљи падови проузроковали тешке и непоправиме потресе целе наше народе привреде.

До сада учињени предлози за спасавање и санацију могу се поделити у ове три групе:

1. Да се понова уведе у живот принудна нагодба, или можда чак уведе и мораториум за новчане заводе који дођу у тешкоће плаћања (мораториум се, н. пр. тражио за Банку и Штедиону за Приморје, на Сушаку; а нагодба због ње и због Славенске Банке у Загребу). Нас ова идеја васкрсавања нагодбе не одушевљава. Принудна нагодба је метод спасавања дужника делимичним поништавањем поверилачких тражбина. Значи, хоће да се натерају улагачи и повериоци да кратким путем, уз потпун имунитет чланова Управе и директора банака, и без икакве штете по акционаре, приме на себе губитке које су банке претрпеле хазардирајући на неовлаштен начин новцем који им је био поверен на чување и приплод. Колико овакве принудне нагодбе, као методи јевтиног и некажњивог парцијелног банкротства, значе за просперитет кредита у једној земљи, није потребно дуго објашњавати; и ми се са своје стране придружимо мишљењу, да се ради спасавања неколико рђаво вођених завода не сме упропастити и приватни и јавни, и домаћи и инострани кредит читаве једне народне привреде.

Исто то бисмо имали рећи и за мораторијум, налазећи да је то још апсурднији и монструознији метод помоћи пострадалим заводима. Мораторијум је, уосталом, тако опасан и тако старински лек, да га данас просвећене државе избегавају и у тако тешким ситуацијама, као што је н. пр. био Светски Рат. Мораторијумом не бисмо наше зло, кризу нашег банкарства, лечили, него само затрпали и његово решавање одложили за доцнија времена: а онда би се понова нашли пред истим проблемом, само још много замршенијим.

2. Да се створи Централа новчаних завода, мање — више принудним груписањем новчаних завода, и уз финансиско учешће државе. Овај предлог потиче из извесних кругова блиских неким банкама склоним паду, и циља очито на то, да државу директно увуче финансиски у задаћу спасавања завода који су се били рђаво ориентисали у својим пословима и спекулацијама. Наводи се нарочито пример Мађарске која је такву централу створила. Сасвим је међутим јасно, да се овако преношење губитака појединих банака на државу може провести једино тамо, где су банке у рукама политички моћних магната, који могу кроз парламент да спроведу какве хоће законе и наметну какве било финансиске терете целом народу. Но такве ситуације не наилазимо свугде у свету, и не изгледа нам да би се такви трикови дали спровести кроз наш парламент. И с тога ова комбинација изгледа да ће пропасти у своме зачетку.

3. Спасавање новчаних завода из неликвидног стања новим кредитима, домаћим и иностраним, од којих би једни (кроз Државну Хипотекарну Банку, савезе индустријских удружења и т. д.) растеретили новчане заводе њихових инвестиционих и дугорочних кредита, а други (кроз Народну Банку) дали им довољно нових ликвидних средстава да могу привремено лакше одговарати својим улагачима и другим краткорочним обвезама. Тиме би се добило времена за даље санирање.

Овај метод показује се као најцелисходнији за прве моменте који су пред нама, нарочито кредитна помоћ Народне Банке. Но да би ова могла бити довољно снажна, и у сразмери са потребама целокупног нашег банкарства у овим тешким моментима, треба да она добије могућности повећања емисионог контингента у кредитне сврхе, а да се тиме не створи психолошки ефект поновног заглажења у инфлацију, с обзиром на замашан садањи износ укупног емитованог контингента новча-

ница. То би се могло постићи само тако, ако би Држава смањила (или и сасвим исплатила, још боље) свој дуг код Народне Банке (тај дуг сада износи преко 4 милиарде динара). Изгледа да би најкраћи и најцелисходнији пут за ово била продаја заложених домена каквој мешовитој групи домаћих и страних капиталиста. Тим би путем најлакше дошао и страни капитал у већим износима у нашу народну привреду, и подејствовао оживотворавајући и на производњу, и на потрошачки наш капацитет.

Наравно, ако би се од Народне Банке тражило интензивније кредитирање новчаних завода, морало би јој се дати и (законско) право строже контроле над новчаним заводима, бар над оним који јој се обрате за кредит. Инспекција би се имала вршити на основу једног закона о банкама, који би се имао што пре донети, и који би имао нормативно да регулише извесне односе и послове њихове; нарочито пак тај би закон имао да одреди максималну сразмеру између туђих и сопствених баначиних средстава, да нареди стварање извесних резервних фондова искључиво ради јачег осигурања улагача, да забрани банкама које примају улоге на штедњу свако јаче ангажовање у инвестиције и спекулације за сопствен рачун, да донесе прописе о одржавању довољне ликвидности завода, да пропише ближе одредбе о кривичној и грађанској одговорности чланова управних одбора и директора за злонамерно рђаво руковођење или лично искоришћавање банке, ит.д.

На овај начин би Народна Банка, једним спонтаним и природним развитком, постала Централа наших новчаних завода, и то би било најцелисходније решење ове замисли. Она би онда могла успешно утицати на ток послова у појединим гранама народне привреде, и својим саветима, и пружањем кредита кад је потреба, као и стезањем кредита кад се примети нездраво захуктавање послова у појединим гранама производње. Она би тада могла лакше утицати и на спајање појединих завода, у циљу лакшег подношења појединих инвестиција, као и ради проширења кредитне базе; и уопште успешно развити акцију на санирању нашег банкарства.

Ми овај метод сматрамо, међу свима побројаним, за најостварљивији, и најцелисходнији према садањим приликама у нашем банкарству. Стога бисмо, на крају, могли зажелети, да се он што пре и усвоји, пре бесциљног експериментисања са другим методима, и пре но што нас теже неприлике у нашем банкарству не натерају да му ипак приђемо.

ЧЛАНЦИ

Реформа чека

I

Једновремено са израдом новог Меничног Закона¹ Министарство Правде је израдило такође »Предлог Чековног Закона«, чије се издање показује још од прече потребе, но доношење новог Меничног Закона, јер у погледу чековног права у нашој земљи не само нема унифицираног законодавства, него постоји једна огромна празнина, која је извор великих тешкоћа за пословни промет и судску праксу. Док у Далмацији и Словенији важи закон од 3 априла 1906 год. (Л. Д. З. Бр. 84) а у Хрватској, Славонији Банату, Бачки и Барањи законски чланак LVIII од 1908 год заједничког Хрватско-Угарског Државног Сабора о чеку са допунама зак. чл. 1912 год. (о дејству више силе на права, заснована на меници, трговачкој упутници и чеку)², у Србији нема општег закона о чеку, те судска пракса мора се придржавати трговачких обичаја, који услед недовољног развитка чековног промета нису баш тако одређени и прецизни (ипак вид. Износе Београдске Берзе чл. 51—64) општих правних начела и аналогije са правилима, која постоје за менице, али ова аналогija не сме се примењивати сувише широко, јер правна природа вучене менице и чека није истоветна. Дакле, издање општег чековног закона захтевају не само обзир на унификацију законодавства у нашој Краљевини, но и нарочите потребе живота, јер треба уредити че-

¹ наш чланак »Наш пројект Меничног Закона« — Економист, 1926 год. бр 7 и 8 .

² Ср. Н. Пахоруков »Међународно законодавство у области меничног и чековног права« Бранич 1926 год. бр. 4 и 5.

ковни промет на територији предратне Србије и нашег Југа те допринети нормалном развијању истог, шта је за желети како са економског гледишта уопште, тако нарочито са гледишта еластичитета наше новчане циркулације.

Комисија, која је радила на Пројекту Чековног Закона, сасвим је оправдано тежила што већем приближавању нашег будућег чековног права општем континенталном чековном праву, али она се налазила у мање срећној ситуацији но што комисији за израду Меничног Закона, јер међународни преговори о унификацији чековног права ни издалека нису тако напредовали, као што преговори о меничном праву. Док у погледу меница на Хашким конференцијама 1910 и 1912 год. био је усвојен Регламент од 80 чланова, који је био прихваћен и од стране нашег Министарства Правде приликом израде пројекта Меничног Закона, — у погледу чекова само су биле изгласане 34 предходне резолуције¹. Премда је био израђен овом приликом и пројект регламента о чеку, — делегати држава нису узели на себе обавезу (као што је био случај са меницом), да ће саобразити законодавства својих земаља овоме регламенту.

Даљи припремни радови на међународној унификацији чековног права вођени су иницијативом Међународне Трговачке Коморе. Последња важна чињеница у тој области јесте резолуција Бриселског Конгреса Међународне Трговинске Коморе, која продужује постојање Одбора за Чек све до логичног завршетка родава. т. ј, док не састави пројект за јединствено уређење чека и који би разне земље могле по вољи да усвоје и позива Народне Одборе, да дејствују код својих Влада, да се званично сазове нова Међународна Конференција под окриљем Лиге Народа².

У вези са таквом међународном ситуацијом овог питања наша је комисија решила, да ће по угледу на Пољску, која је уредила чековни промет законима од 14 октобра 1924 год. и од 16 јуна 1925 год., узети за основ свога рада резолуције Хашке Конференције, али неће се сматрати везаном испитима.

¹ в. Unification de la législation sur la lettre de change et le billet à ordre. Edition de la Société des Nations Comité Economique 1923 Rapport général.

² в. Св. Мародић. Изједначење законодавства о чеку на III Конгресу Међународне Трговачке Коморе. Економист 1925 бр. 12

Узимајући у обзир вероватност, да ће се у ове резолуције унети више промена приликом претреса истих на различним званичним и приватним међународним конференцијама и конгресима, морамо признати решења комисије посве оправданим.

II

Друго предходно питање, које је поставила комисија, било је законодавно-техничке природе. Оно може да се формулише од прилике овако : да ли треба прописе о меници и о чеку унети у исти закон или одвојити једне од других и да ли треба у овом последњем случају допустити, да чековни закон цитира оне параграфе меничног закона, који се проширују и на чекове. Комисија је решила ово питање у последњем смислу и услед тога у њеном Пројекту се појавио § 23, који цитира са неким оградама више прописа Меничног Закона (за сад још пројекта). Ово је решење комисија усвојила не без колебања, јер у »Објашњењу« образложује исто на овај начин: »Комисија се решила за последњи систем, јер је најкраћи, довољно прегледан и доследнији од аустријског¹, али ће комисија коначно решити ово питање тек на основу мишљења привредних организација и виших судија, којима ће се припослати предлог чековног закона на изјаву«.

Са своје стране налазимо да је систем цитирања мало незгодан, када постоје два засебна пројекта, који могу наићи на различни дочек у законодавном телу. Уопште систем цитирања је подесан, када треба цитирати параграфе истог закона или истог кодекса, јер на тај се начин спроводи краткоћа редакције а нема опасности, да законодавац погрешно мењајући један закон а испуштајући из вида, да се тим мења и други закон, који је везан са овим системом цитирања. Осим тога систем цитирања увек захтева од оних, који се служе законом, виши ниво правничке спреме. Дакле, ако не би се водило рачуна о комотности привредника, којима је лакше се упознати, у колико то буде потребно, са меничним и са чековним законима посебице, требало би спојити оба закона и задржати § 23 у истој редакцији, коју има сада (осим броја параграфа). Напротив, ако би се нашло за угодно, да се изађе у сусрет и овим

¹ Који делимично уноси у чековни закон норме меничног закона, а делимично цитира исте у посебном параграфу.

интересима привредних и банкарских кругова, које спомиње и »Објашњење«, требало би поћи истим путем, којим је пошла Пољска, те у Чековни Закон поново увести оне норме Меничног Закона, које *mutatis mutandis* важе за чек. Једина сумња Комисије у погледу оваквог решења се састоји у могућности проузроковања у пракси сметње», т. ј. ако смо тачно схватили мисао »Објашњења«, у могућности различног тумачења идентичних прописа. До овог различног тумачења може доћи из два узрока: или због неједнаке стилизације дотичних прописа, или због различног схватања њиховог циља у погледу менице и чека. Прво да се избегну ти брижљивом редакцијом одговарајућих параграфа, а друго је посве оправдано право судске праксе, која под утицајем животних потреба и дубљег научног проучавања правних појава често пута иде даље слова закона, јер (*leges scire non est verba eorum tenere, sed vim ac potestatem.*) Ова стваралачка улога судске праксе не може, нити сме бити паралисана изумима законодавне технике. Да би се што јасније обелоданила опасност која постоји код прихваћеног од стране Комисије система, истакнимо једну претпоставку, која није вероватна но свакако је могућа: да ће Закон о Чеку у Скупштини бити изгласан, а менични закон одбачен или одложен до друге сесије. Шта ће бити тада са § 23 Чековног Закона, који цитира прописе другог пројекта, који није добио важност закона?

Услед тога сматрамо, да би било најбоље за наше прилике, да следимо пример Пољске те унесемо у закон о чеку у потпуности све прописе Меничног Закона, који се имају примењивати на чек.

III

Аутори Пројекта при одређивању садржаја појединих прописа полазе од назора, који превлађује у последње време на континенту, да је чек једно средство за обрачунавање, које замењује новац а које служи као инструмент за дизање сума с рачуна трасирава или за вирманисање истих са тога рачуна на други. Чек вршећи ову функцију олакшава компензације и обрачунавање без готовог новца нарочито преко специјалних институција, где су уједињени банкарски (Clearing Hause, Chambre de compensation — Завод за обрачунавање). Стварање таквих институција код нас предвиде § § 18 и 19 Пројекта (ср. »Обја-

шњење» § 19). Услед ове своје функције развијени чековни промет може постати врло важан чинилац за новчани оптицај једне земље, као што се то види из примера Енглеске : у Лондону, према исказу најбољег znalца енглеског меничног и чековног права и аутора енглеског меничког закона од 1881 год. сера М. Д. Чалмерса, Clearing Haus средством меница и чекова 1922 године извршио је обрачунавање у износу £ 37.161.461.000: међутим целокупна плаћања у новцу, која су спроведена преко свију банака, уједињених у истом Clearing Haus-у, износила су само 0,7⁰/₀ од сума, које су прошле, као плаћања, кроз њихово књиговодство. Закључак, који изводи г. Чалмерс из ових података, је тај, да је чек прави новац његове земље а новчанице, *currensy notes* и метални новац играју само помоћну улогу.

Чек, који је средство за обрачунавање у горњем смислу, није намењен за дужи оптицај : у овом је његова разлика од новчаница. Тако исто он не сме да буде средство за кредит ; у овоме је његова разлика од вучене менице. Као последица такве економске улоге чека, јавља се низ његових правних особина које се појављују и у прописима Пројекта. Пошто чек није намењен за дужи оптицај, мора се презентирати трасанту за кратко време под претњом неповољних последица по имаоца. Рок је презентације одређен у § 12 и то од 10 дана, ако је чек издат у нашој земљи, од 15 дана, ако је издат у другој којој европској земљи, од 30 дана, ако је издат у којој земљи изван Европе и то на обалама Средоземнога или Црног Мора или на острвима у њима, и од два месеца, ако је чек издат у којој другој ваневропској земљи. По истеку ових рокова трасант може опозвати чек (§ 15) : тако исто неподношење чека у горњим роковима повлачи за собом губитак права регреса против индосаната, трасаната и авалиета (§ 19).

У циљу обилажења овог правила и могућности оперисања са чеком дуже време, трасант може повући чек без датума или са неистинитим датумом (постдатирање). Пројект забрањује ове радње и одређује због њих новчане казне са 2⁰/₀ од чековне своте а за намерно извршење ових дела са 4⁰/₀.

Тако исто дужем и интензивнијем промету чека, који га приближује новчаници, за чије подношење није одређен рок, може допринети акцептирање чека од стране банкара, јер даје имаоцу сигурност да ће чек бити исплаћен у свако доба. Услед

тога Пројект забрањује акцепт чека или, управо, одузима таквом акцепту чековно дејство ; дакле правни значај акцепта чека се мора ценити у вези са осталим околностима по прописима грађанског права.

Тако исто Пројект садржи низ правила, која спречавају да чек постане средство за кредит. Од горе наведених прописа служи и овом циљу правило о кратким роковима, у којима чек се мора поднети на исплату. Али главно правило, које обелодањује истинску природу чека, јесте оно, према којем чек се може повући само на банкара, код кога трасант већ у тренутку издања чека има на своме расположењу покриће (§ 4), и правило, да у чек се не може унети рок плаћања ; чек се плаћа увек по виђењу (§ 12). Дакле код чека не сме постојати једна ситуација, која је обична код менице : еквивалент чека (вредност) је примљен трасантом, чек је издат а покриће ће бити послано трасанту доцније — када доспева рок плаћања ; у међувремену ималац чека није ништа друго но лични поверилац трасантов, а његово потраживање није покривено. Издање чека увек сматра се донекле као цесија покрића¹. Услед тога § 25 Пројекта одређује новчану казну од 5⁰/₀ чековне суме, ако трасант повуче чек са знањем да нема код трасанта довољно покрића или хотимично учини такво расположење с покрићем, да онемогући исплату чека. Треба само напоменути, да је редакција § 4 у вези са § 25 кадра изазвати сумњу, да ли треба да се покриће налази код трасанта у тренутку издавања чека, или у тренутку презентације. Услед тога ваља друкчије стилизоватите параграфете уклонити могућност колебања праксе.

Потпуно се не слаже са оваквим карактером чека друга алинеја § 14 Пројекта. У првој алинеји истог параграфа Пројект сасвим оправдано одређује, да ни смрт трасантова нити његова чековна неспособност за обавезивање, кад наступе, пошто је чек издан, немају никаквог утицаја на његова дејства, јер чек није пуномоћство за наплату, но делегација скопчана са цесијом покрића. Али у другој алинеји отварању стечаја трасанту даје се други значај : трасант, ако то сазна, мора одбити исплату чека. Ако се издање чека заиста сматра као уступљење покрића, пропаст трасантова не може лишити имаоца чека права наплате чековне суме². То захтева не само доследност

¹ Ср. Thaller *Traité Elementaire de droit commercial* No 821.

² Thaller *b. c.* No 821.

правничке конструкције, но и интереси чековног промета, чији развитак смета све што љуља сигурност наплате чека. У овом случају законодавац мора да бира између интереса повериоца трасанта, који је пао под стечај, и интереса чековног промета: мислимо, да се морају претпоставити интереси промета. »Објашњење« упоређује имаоца чека са осталим повериоцима трасантовим и налази да нема разлога за његово фаворизирање. Али издавање чека није једна кредитна операција, но плаћање или измирење рачуна; дакле ималац чека начелно није поверилац трасантов и услед тога се не сме изјадначити са његовим повериоцима. Он то постаје само у случају регреса, али право регреса није главно него споредно; његово главно право је право на покриће или као што га обележује »Објашњење« — право »да подигне покриће«.

Више важности има други разлог аутора Пројекта: да се може злоупотребити чек од стране трасаната, који се налазе пред стечајем. Али сличне су злоупотребе могуће и приликом других начина располагања од стране дужника њиховим покретним и непокретним имањем. Средство за сузбијање истих јесте *actio pauliana* (ср: чл. 303а Грађ. Зак. за Краљевину Србију) и друге врсте *Aufhebungsrecht*. Дакле и злоупотребе чековима могу да буду паралисане од стране повериоца подизањем горњих тужаба против оних, који су наплатили такве чекове или су пустили исте у саобраћај, но не забраном трасату, да исплаћује чекове. Овај је пут много дужи и тежи, али он не ремети поверење у чек.

§ 11, који вели, да чек се плаћа по виђењу и да исправа, у којој би доспелост другчије била назначена, није чек, такође је намењен да спречи употребу чека као средства за кредит.

За обрачунавања и плаћања најпогоднији су папири по виђењу и на доносиоца. Према томе се новчанице и папирни новац, који је законско средство плаћања, издају у овом облику. Из истих разлога и чек, у противност континенталној меници, може да гласа на доносиоца. Чак и у случају сумње због нејасне редакције, шта је управо хтео трасант (на пример, чек гласи на име са додатком »или доносиоцу« или није никако означено коме га треба платити), претпоставља се да је чек издат на доносиоца (§ 5).

Али хартије на доносиоца поред преимућства, који се састоји у лакоћи преноса, имају и ту незгодну страну, да у слу-

чају губитка могу да буду наплаћене од стране оног ко њих нађе. Према томе Пројект као и други чековни закони, познаје и чекове на име и по наредби (§ 5, ал. 1). Осим тога он даје трасанту и имаоцу чека право да га претвори у тако звани кросирани или прецртани чек (*cross-cheque, chèque barré*), који може наплатити само банка или банкар. Прецртај може да буде општи, који даје право наплате свакој банци, односно банкарју, или посебни, у којем је назначена одређена банка (§ 17). Ималац таквог чека ради наплате мора се обратити на свога или којег другог банкара. Ова процедура отежава наплату по изгубљеном чеку или по чеку са фалсификованим преносом, јер у случају сумње или непознавања имаоца чека банка ће одбити своје посредовање.

У земљама са јако развијеним чековним прометом (Енглеска, Сједињене Државе Америке) чек служи више за обрачунавање но за подизање новца са текућег рачуна. Према томе Пројект предвиди, по угледу на немачки закон, поред обичног чека и чек са напоменом »само за обрачун« (*zur Verrechnung*). По томе чеку трасат несме да врши исплату у готову, но ималац га мора употребити за обрачун са трасантом било сам, било преко другог лица који има код трасата жиро-рачун или јесте члан завода за обрачунавање у месту плаћања чека.

Употреба прецртаног чека (енглеско-француски систем) и чека само за обрачун (немачки систем) донекле спречава злоупотребе те Хашка Конференција препоручује ове две институције (чл. 19 и 20 Регламента).

Ове мере ипак не могу предупредити појављивање у промету и презентацију лажних или преиначених чекова. Према томе Пројект је покушао да реши питање, но има да сноси штету у случају исплате таквог чека — да ли трасат, који је га исплатио или лице, са чијег је рачуна исплаћена чековна сума. Само дотични пропис, у вези са системом цитирања параграфа Меничног Закона, који је усвојио Пројект, налази се у § 23, као додаток цитирању члана Пројекта Меничног Закона, који расправља о »Лажним и преиначеним меницама«. Што се тиче самог решења, по Пројекту је меродавно, чија је непажња била узрок презентације и исплате неисправног чека. Ако је кривица до власника чековне књижице или његових службеника, којима је била поверена иста, да је дошло до издања лажног или до преиначења чека (напр. због непажљивог чувања књижице) —

штету има до сноси »неистинити трасант лажнога чека, или трасант преиначеног чека« (§ 23 тач. 10). У осталим случајевима одговорност пада на трасата, јер се претпоставља да је сравњењем лажног и истинитог потписа трасантова или пажљивим прегледом чека могао на време обелоданити фалсификат. Но чак и у случају немогућности запазити уметнички изведени фалсификат, нема разлога да се трасат ослободи одговорности, јер објективно није имао право да задужи рачун трасантов са чековном сумом, пошто није било налога од стране истог. Трасат је сопственик подигнуте положном чеку суме а *casus sentit dominum*.

IV

Горенаведеним смо свршили са главним прописима Пројекта, који привлаче пажњу, као нови, или изазивају примедбе. Треба још да се задржимо мало на његовим казним прописима, чија је правна природа доста оригинална, а такође на односима између новог закона и система трговачког права, који важи у подручју Српског Трговачког Законика.

Нарочити прописи о казнама за повреду најбитнијих правила о чеку прво се јављају у француским законима од 23 августа 1871 год. (чл. 18 и 23) и од 19 фебруара 1874 год. (чл. 6 и 8): ти закони имају строго фискални карактер јер теже да обезбеде интересе фискаса, који би могао бити оштећен вучењем меница (за које се наплаћује сразмерна такса) у облику чекова (за које се наплаћује ординарна такса). Али у закону од 2 августа 1917 год. се налазе казни прописи, који иду много даље и прете затвором. Француски казни прописи преко аустро-угарског закона су прешли у наш Пројект где су изгубили свој фискални карактер, јер исти предвиди осим издања чека без датума или са неистинитим датумом (§ 24 алинеје 1 и 2), чим се може послужити у циљу обилажења закона о таксама, — вучење чека не на банкара, брисање или промену прецртаја (§ 24 ал. 3 и 4), трасирање чека од трасанта који нема довољно покрића и безправно расположење са покрићем да се онемогући исплата чека (§ 25), пошто ове норме бране првенствено интересе имаоца чека и правилног чековног промета. Пројект одређује за повреду § 24 новчану казну у износу од 2% од чековне суме и најмање са 200 дни. а у случају намерне повреде дуплу казну, за повреду § 25 новчану казну са 5% од чековне суме и најмање са 500 дин.

Која је правна природа ове новчане казне? — Глоба се наплаћује у корист Државне Благајне, а за дела из § 25 у случају немогућности наплате новчана са казна замењује затвором највише до два месеца. Према томе ову глобу требало би квалификовати као криминалну казну. Али против тога иде правило § 26, које признаје за та дела надлежност грађанског суда у ванпарничном поступку, који поступа по службеној дужности, кад у чековној парници сазна за та дела, и иначе по тражењу имаоца чека. Ако додамо да по § 26, задња алинеја, за та дела важе и прописи Казненог Законика у случај када постоје знаци, које захтева исти, показује се као могући идеални стицај; на пример, издавања чека без покрића и преваре: међутим за прво је дело надлежан ванпарнични судија, а за друго кривични суд. Ми сматрамо, да би било правилније признати надлежност кривичног суда за сва казнима дела, која предвиди Пројект, а грађанском суду само ставити у дужност да достави кривичном суду, односно државном тужиоцу, кад у чековној парници сазна за поменута дела.

Најзад, § 27 одређује за судско остваривање чековно правних регресних захтева исту надлежност и исти поступак, који важе за регресне меничне тужбе. Према томе на територији где важи закон »о устројству Трговачког Суда« од 12 септембра 1859 год., за горње чековне тужбе је надлежан трговачки суд односно првостепени суд, који поступа у својству трговачког суда. Али § 27 оставља отвореним питање о материјалној квалификацији односа, који потичу из издања и преноса чека и из, чековног авала. Чековне операције у противност меничним (када имамо вучену меницу) француско право не сматра трговачким због саме форме; оне могу добити трговачки карактер због везе са другим трговачким пословима (на пример, када се плаћа чеком цена (код једне трговачке куповине), т. ј. када су споредни трговачки посао. Али у Француској и надлежност судска може да буде двогуба према квалификацији целе операције: ако је чек издан у вези са неким трговачким послом, за решење спора је надлежан трговачки суд, ако није, — имамо надлежност грађанског суда.

Пројект проглашује у свима случајевима надлежност трговачког суда за чековне регресне захтеве, без обзира на порекло чека, али не решава питање о материјалној природи чека, о његовом грађанском или трговачком својству. Пошто Пројект

има да се претвори у закон пре реформе целог нашег трговачког законодавства, наведена празнина је кадра изазвати тешкоће у пракси ; према томе је желети да се унесе у § 27 као његова прва алинеја одредба да се издање и пренос чека и чековно јемство (авал) сматрају трговачким послом.

Прописи Пројекта не обухватају чекове Поштанске Штедионице, за које постоје нарочита правила.

Горњи редови наравно не исцрпљују богату садржину приказаног Пројекта, нити додирују сва спорна питања чековног права. Министарство је Правде затражило од привредних организација и виших судова њихова мишљења о Пројекту те нема сумње да ће поједине примедбе стићи Министарству и појављивати се у штампи. Наш чланак такође је један скроман прилог овоме заједничком раду. Излишно је наглашавати да у својој целини Пројект почива на потпуно здравим начелима и јавља се као резултат дубоког проучавања теорије чека и постојећих закона о чеку. Само поједини прописи његови могу се сматрати као контраверзни и те контраверзе су биле већином предвиђене од стране његових аутора и споменути у »Објашњењу Нацрта Чековног Закона«.

Према томе желети је, да Пројект што пре постане законом и прекине колебања¹ наше праксе у погледу више питања врло важних за трговачки промет.

¹ Сратин Љ. Стефановић »О чеку и његовом покрићу«. Бранич 1926 г. бр. 2, 3 и 4.

Л. Таубер.

О мобилизацији економске снаге

Појам интегралне слободе једнога народа обухваћа два битна дела и то : 1. политичку снагу 2. економску снагу. Оба ова елемента сачињавају једну целину тако да је слобода потпуна само онда, ако оба постоје и долазе до изражаја. То значи, да сваки народ мора тежити да поред политичке снаге, достигне и потребну економску величину, која доводи до, веће сигурности и бољег просперитета. Јасно је да ниједан народ није кадар постићи потпуну економску слободу т. ј. да све има што му је

потребно за живот, искључујући на тај начин сваки увоз туђег продукта. Ово је немогуће и код најразвијенијих привреда. Обично постоје два случаја која увек условљавају увоз и то : недостатак сировина за развијену производњу или недостатак пољопривредних продуката, потребних за исхрану земље. Према томе економска сарадња, манифестована у измени потребних продуката мора увек да постоји. Успех се мери по томе да ли је она, сведена на минимум или није. Тенденција сваке привредне организације и привредног подизања, своди се увек на смањивање увоза и то на најнужније сировине, које ће омогућити њихову прераду у земљи, подмирити потребу и осигурати радност, од које зависи социјалан мир и безбедност радних класа. Међутим сви се боре против увоза готовог продукта.

Постоје два важна разлога који правдају ову тенденцију и то : 1. стварање благостања мирових маса због развијене радности 2. обезбеђење земље у случају сукоба, особито у случају блокаде, која није искључена у оваким конфликтима, када је онемогућен увоз са стране, тако да се земља мора задовољити са својом властитом производњом. Према томе, чим су њена економска средства већа тиме је и одбрана боља и већи изгледи на успех, као и обратно.

Поред свих покушаја пацифистичког одгајања маса, опасност сукоба постоји и увек ће постојати. Данас постоје две опречне форме друштвеног уређења, које се међусобно боре и отимају за превласт, те поред све своје догматичке различитости, у једном се слажу а то је потреба одбране својих тековина. Човек који крије у себи и лаж и себичност и амбицију и грамзљивост и пожртвовање и истину, носи у себи клицу сукоба, јер се сви ови елементи његове душе, међусобно боре. Васпитање може само делимично да умањи или успори њихово испољавање али не може потпуно уклонити. Увек ће доћи тренутак када ће се десити ерупција инстинкта, који излази на површину и овлада човеком а тако исто друштвом т. ј. гомилом људи, где се дешавају исте манифестације као и код појединаца. И тако настају сукоби, које сваки човек па и свака заједница људи, мора предвидети и спремати се за њих, да их догађаји не изненаде.

Мислити о рату не мора да значи и жељу за њиме, већ страх и стрепња пред његовим доласком ради страшних последица, које увек доноси собом. Сваки рат је деструктиван по

својим последицама, без обзира на своје циљеве, који могу бити и узвишени као на пример борба за ослобођење или уједињење једнога народа. Да се умањи ефекат рушења и сведу последице на минимум, потребно је предузети све мере опрезности, које се морају раније учинити а не можда у часу сукоба. Обзиром на ту чињеницу, да су економске последице рата увек најстрашније, потребно је извршити још раније вешту организацију свих фактора економског живота, како би се тако сконцентрирала сва снага, издржала борба и умањиле њене последице. Разуме се да ће ово имати успеха ако се код тога предвиде и све остале околности, које су у вези са интегралним животом целог народа. Са друге стране, рат је испољавање максимума народне енергије, оличење животне снаге и способности, када пожртвовање, напори, продукције и свест пењу до свог врхунца. Сви ови детаљи стоје у директној вези са целим једним систематским организованим радом, где је све тачно предвиђено и одређено, сачињавајући тако јединствену целину, која се зове народна одбрана.

Код оружаног сукоба долазе два одлучујућа фактора до изражаја, од чије вредности зависи цео исход борбе и то: 1. војна снага, 2. економска снага.

Пре се је више посвећивала пажња спремању и формирању војне снаге, као једином важном фактору за одбрану земље. Други фактор одбране земље, који служи као допуна и извор енергије оном првом, није био правилно схваћен. Тек овај последњи рат, који је трајао сувише дуго изнео је сву важност овог другог фактора, јер се показало, да рат добијају само они, који поред војне снаге имају и велику економску моћ. Свакако је грешка делити оба ова фактора један од другог или истицати важност једнога на штету другог, када оба сачињавају недељиву целину, која само као таква, доноси потпуну корист. Немачка је била једина од ратујућих земаља, која је тачно разумела важност оба ова фактора, без којих је немогућа одбрана земље и чување њених битних интереса. Цео плодан период рада био је посвећен стварању што бољих услова за сигурност а тиме и за просперитет земље т. ј. подизању војне и економске снаге. Захваљујући великој свести и дисциплини целог народа, појединци су успели да доведу у хармонију своје личне са колективним циљевима. И на тај начин постојала је једна огромна и снажна целина која је дуго одолевала нападајима својих не-

пријатеља. Код Француза је био већ другачији случај. Они су у питању организације народне одбране и формирању оба ова фактора отпора и победе, заостали иза Немаца. Тешко је данас испричати овај недостатак изјавама, да нико није спремао ни тражио рат. Ово није одбрана већ недостатак долековидности. Како то да су Немци могли створити на очиглед целог света моћну индустрију спремну свакога часа, да замени мирнодобске артикле са ратним, чији су типови и модели били давно спремљени? То је резултат веште и моћне организације, која ствара све услове што брже и савршеније одбране.

Док је Немачка одавно разумела важност хемије за живот било у миру или рату, формирајући читаве фаланге хемичара, који су јој осигурали монопол хемије, Французи, су тек у току самога рата осетили сву њену потребу и важност. То је било касно и они су морали да изврше огромне напоре, како би паралисали последице учињених грешака. Данас французи раде грозничаво на ширењу хемије и стварању што већег броја лабораторијума. Сваке године скупљају се прилози за ову акцију и сви дају, осећајући, да будућност земље зависи од тих лабораторијума.

II

Према томе постоји проблем народне одбране и свака земља мора са њиме рачунати. Обзиром на два своја основна елемента он стоји у уској вези са економским животом, тражећи његову самосталност и стварајући опште благостање, јер своди на минимум учешће иностранства и шири делатност у земљи. Интерес народне одбране захтева јаку привреду у свим њеним најважнијим гранама и тако постаје и њен најјачи подстрекач, кадар да је доведе до максимума, зато што се држава у име својих виших циљева промиче и брани. То значи, да је држава дужна подизати привреду у земљи зато, што ће на тај начин осигурати опште благостање и створити услове опште безбедности. Она као врховни заштитник колективних интереса, мора имати пред очима одређен привредни план, намећући га свакоме без разлике, искључујући код тога крајњи индивидуализам, што је обично себичан по својим циљевима. Она не би требала никада постати продуцент, пошто је њена продукција скупа и нерентабилна, зато што је спора и нееластична, већ само чувар колективних интереса, бранећи их увек када дођу у сукоб са личним циљевима.

Многи се буне чим се спомене народна одбрана и њени економски интереси. То значи да се буне против њене главне тенденције а то је постизавање економске самосталности на строго националној подлози. Сигурно се зато буне, што је свако привредно подизање у циљу потпуне еманципације од туђе производње, уперено, против посредника, који у своме посредовању налазе извор личног богаћења. Јасно је да ставивши везе и пијаце не могу мирно гледати како све то пропада или ће пропасти развијањем домаће продукције. И место да се прилагоде новој ситуацији, они се грчевито држе старе, отварајући читаву кампању против привредног подизања земље, тражећи све могуће њене недостатке. Вика је нарочито уперена против индустрије као више форме човекове производње. Извесни кругови тражиле су чак да се она жртвује иностранству, верујући, да ће се на тај начин побољшати садање стање пољопривреде. То је свакако грешка зато што је индустрија поред осталих разлога потребна и као социјалан лек за умањивање беде пасивних крајева у земљи, које би требало индустријализовати и тако их учинити активним. Ми смо и без обзира на нерационалност наше пољопривреде довољно осигурани у овој важној економској грани. Међутим, она је недовољна за подмиривање свих човекових потреба, тако да нам је потребна индустрија као њена допуна, стварајући на тај начин равнотежу између целокупне потребе и њеног подмиривања. Свако истицање примарне важности пољопривреде опасно је баш ради циљева земаљске одбране, која у индустрији налази најбољег помагача и заштитника. Врхунац колективног благостања налази се у мирном уживању стеченог богатства, што је могуће само онда, ако је загарантована његова слобода. Она се осваја, стиче и брани и зато је потребно створити све услове, како би се ово што лакше и успешније извршило. Пошто је привреда, а особито индустрија, други фактор осигурања, потребно је створити и организовати да што боље одговара том постављеном циљу.

Погрешно је мишљење да остварење принципе земаљске одбране код привредног подизања, представља опасност за правилан развој земље. Историја економског развијања великих народа, показује нам да постоји веза између циљева земаљске одбране и општег благостања. Тамо где постоји разумевање основне идеје оваког подизања и где је оно добро организовано, просперитет је омогућен тиме, што ова акција представља фаво-

ризирано стварање, које је потребно и мора успети. Постоји три врсте интереса који долазе до изражаја при оваком стварању и то: 1. национални, 2. општи интерес маса или социјални, 3. лични.

Свако економско подизање у тежњи да се обезбеди интегрална слобода, служи националним интересима. У исти мах оно шири и делатност у земљи, пружајући могућност зараде широким слојевима маса, које остају везане за земљу, чиме се чува јединство народне енергије и онемогућује њена експлоатација од стране туђе привреде. Ово је за нас важно, јер је наша емиграција постала зато, што сви нису могли наћи зараде у земљи. Појачањем радиности поправља се социјалан положај маса. Лични циљеви могу бити супротни колективним интересима индентичним са оним земаљске одбране, али већина, као ближе појму целине, мора бранити своје интересе и свакоме њх натурити, ко се њима противи. Међутим је могуће постићи задовољење свих ових циљева само ако постоји свест, контрола и добра организација

Шта значи колективно благостање? То је благостање већине, а оно што се зове лично то је опет благостање појединаца, дакле мањине. Право већине неоспорно је веће и јаче од права мањине, које је обично себично и нескрупозно. Чим је у интересу већине да се створи јака и продуктивна привреда, која ће служити и у миру и у рату, мањина се мора одрећи своје посредничке користи и тражити нове у новим приликама. Немачкој је требао амонијак и зато је чувена хемијска фабрика *Bodische S. A. F.* утрошила преко 200 милијона марака на његову синтезу. Добивени резултати били су од огромне војне и економске важности и захваљујући само њима, Немачка је била кадра тако дуго да ратује. Шта би се десило да она није правилно схватила важност и користи ове синтезе, те да је поступила по рецепту неких наших кругова, који верују да се све може повлачити из иностранства и ради тога нарочито устају против индустрије? Немачки радник не би нашао зараде, привреда би изгубила моћан фактор стицања, а одбрана земље била би потпуно угрожена.

Проблем народне одбране има код нас сасвим другачији облик него у срединама са већ формираним социјалним и економским животом. Ми смо нова земља, недовољно разрађена и састављена од више разних делова, ствараних на разне начине,

тако да су отуда настале и њихове разне карактеристичне одлике. Наша је пољопривреда јака али нерентабилна, индустрија слаба да подмири све потребе у земљи, немоћна да се бори против туђе конкуренције зато што је финансијски слаба, недовољно организована и незаштићена у својој властитој средини. Из свих разних делова требало је створити јединствену целину, са истим политичким и економским циљевима и са једним менталитетом. До данас још нисмо успели али морамо успети. Цео тај нови живот мора имати национално обележје, кога треба натурити свакоме ко живи у овој земљи. На овај начин створићемо заједничку сарадњу свију на корист земље и владајуће расе, која мора очувати своју супремацију, потребну да изврши свој национални и економски задатак. Све ово сачињава важан проблем који се мора што пре решити. Данашња криза економског живота отежава решавање овог проблема али тим пре износи и његову хитност. Поред општих разлога ове кризе, изван нашег домашаја, постоје и наше кривице, као последице неразумевања важности економских проблема.

Цео наш економски живот, поред тога што је непотпун и слаб обзиром на наше потребе, још је и спор, скуп и зато нерентабилан. Отуда настаје двојака опасност и то : 1. слабљење отпорне снаге спрам насртаја туђе привреде, 2. умањивање економске снаге а отуда слабљење важности другог фактора земаљске одбране. Ово је свакако јаки разлози за прешност решавања економске обнове, код чега се мора радити опрезно и вешто, како се не би поновиле старе грешке и њихове последице.

Економска обнова обзиром на интересе народне одбране захтева стварање плана у коме би се предвидило 1. подизање привреде, 2. стварање стручног кадра и тиме подизање стручности у целој привреди. Економски катастар пружио би све потребне податке о правом стању земље на основу којих би се створио план о обнови. Ово је дужна држава да учини, не искључујући код тога сарадњу приватних привредних корпорација, зато, што је она једина кадра да очува опште интересе као врховни арбитер кога сви морају послушати. Привредна обнова мора обухватити све мере, које су кадре да загарантују њено правилно функционисање као финансијску организацију, стварање осталих спољних утицајних фактора, на пример добре саобраћајне прилике и омогућавање што боље унутарње орга-

зације. Ово последње постизава се стварањем стручњака, којих ми данас на жалост немамо у довољном броју за све врсте националне привреде. Стручњаци су нам потребни да омогуће успешну обнову и да замене странце, фаворизирани у нашој средини, што је свакако на штету виших интереса земаљске одбране. Постоје послови, намере и пројекти, који морају остати непознати и сакривени, што је могуће само онда, ако су они који то врше, морално и национално сигурни и свесни. Без стручњака је обнова илузорна ствар, јер је стручност услов свакога рада, на чијем челу мора бити најстручнији а не најбогатији или најстарији. Два су начина, да се они створе и то : 1. реорганизацијом школског програма у коме је стручна настава запостављена, 2. слањем у иностранство одређени број младића, који би вративши се у земљу, морали друге формирати. Свако стручно Министарство морало би имати оваке стручњаке, који би постали саветодавци и вршили контролу целог привредног живота.

Полазна тачка обнове био би лабораторијум т. ј. принцип, да цео нови живот мора бити аплицирана наука. За сваку привредну грану требало би основати испитне станице, које би допринеле потпуној рационализацији економског живота.

III

Економска обнова мора се вршити у духу интереса земаљске одбране. У свим земљама постоје комитети за народну одбрану, који пазе на чување тих интереса а у исти мах врше организацију целог економског живота, како би што успешније деловао у часу сукоба. За време рата постаје две војске и то : 1. једна у првој борбеној линији са пушком у руци, 2. позадинска војска која осигурава ефикасност другог фактора победе. Она подржава правилно функционисање целокупне привреде, подижући на тај начин до максимума њезину активност.

Успех ће се постићи, само онда, ако постоји план са тачно одређеним условима, где све мора бити предвиђено, како би оба ова фактора заједнички могла деловати, без узалудног трошења енергије и сувишних губитака, што би ишло само на штету коначног циља. То значи, да план о општој мобилизацији мора предвидети организацију једнога и другог фактора. Као што организација војне снаге пада у дужност војних стручњака тако исто и спремање економске снаге, морали би вршити економски стручњаци под контролом војске. Из овога следи, да

комитет за земаљску одбрану, који постоји код нас као и код других народа, треба да постане економски штаб, где ће поред војника седети и економски-стручњаци свих врста. Они би сви заједно извршили план економске мобилизације. Ради огромног посла, цела би се земља требала поделити на известан број економских области, где би се установили обласни штабови, по примеру оног главног, који би са њиме управљао. Американци су на пример поделили своју земљу на 14 области у којима се налазе обласни штабови, састављени од најбољих и најпоузданијих стручњака. Чланови ових економских штабова морају бити ослобођени војне дужности, тако да у случају опште мобилизације остану тамо, где су сарађивали на организацији економске снаге. Штабови би морали израдити цео низ планова са свим потребним детаљима, стварати тачне статистике, економске карте и водити рачуна о свим недостатцима привреде, које треба уклонити. Према томе дужност свих штабова могла би се овако формулисати: 1. одређивање количине сировина свих врста, 2. одређивање радне снаге и специјалитета, 3. одређивање инвентара продукције, 4. одређивање садање продукције и услова за њен максимум, 5. одређивање превозног парка.

Нарочиту важност требало би положити на добивање што тачнијих података, на којима се оснивају закључци и стварају диспозиције, где се грешке морају уклонити, јер би могле имати фаталних последица. И зато се морају ови подаци, стално проверавати, како би увек одговарали правоме стању. Споменућемо, један пример, који најбоље показује важност тачности ових података. Према књизи једног енглеског обавештајног официра руска врховна команда започела је на основу лажних података о резервама и величини продукције у земљи, опсежну акцију, која није успела зато, што је била базирана на измишљеној економској снази и нестварним статистикама.

На основу тих података економски штабови утврдиће: 1. шта је могуће израдити у земљи 2. шта се сада не израђује али ће се моћи у извесним периоду 3. што је уопште немогуће израђивати, већ се мора добављати из иностранства.

Главни циљ економске обнове морао би бити тај, да се постигне економска независност, колико је то највише могуће, тако, да се обезбеде властитом производњом најважније земаљске потребе. Да се ово постигне, потребно је установити

привредни протекционизам, који ће умањити опасност туђе конкуренције и тиме омогућити њену рентабилност без чега је сваки успех немогућ. Главну пажњу требало би посветити индустрији, чија је огромна важност за одбрану земље доказана у прошлом рату. Највећа и најефикаснија обранбена средства створила је индустрија. Чим се опрема војске врши у иностранству губи карактер тајности, потребне да створе изненађења, важна за препад и збуњивање непријатеља, који, не познавајући оруђе за напад, није кадар да организује успешну одбрану. И ако су сва ратна оруђа у главном слична, ипак постоје извесне разлике било у страшнијем дејству или брзини и једноставности њихова управљања. То су тајне наоружања које се не смеју поверити туђој индустрији. Јачање индустрије иде само на корист циљева народне одбране, која у њојзи црпи огромну снагу само ако је добро и вешто организована. Према томе комитет за народну одбрану као чувар тих интереса и организатор економске снаге за одбрану земље, мора увек бранити и интересе индустрије, који се са њеним подударају. Изгледа да наша средина није кадра да правилно оцени важност ове привредне гране. Као што је Немачка разумела важност амонијака за мир и рат и коначно решила проблем његове синтезе, тако исто и ми имамо извесних проблема сличне природе и сличне важности, које морамо решити. То је на пример питање течних горива, које ми увозимо са стране у великим количинама. Потребно би било наћи могућности да се ова горива производе у земљи вештачким путем, као на пример путем дестилације шкрљевца. Или на пример питање електричних пећи за добивање жељеза у интересу металургијске индустрије итд.

За земаљску одбрану важне су следеће индустријске гране : 1. млинарска, 2. кожарска, 3. металургијска, 4. текстилна, 5. специјалне врсте хемијске индустрије.

Према садашњем стању наше индустрије, једино је млинарство кадра да са својим капацитетом потпуно задовољи земаљске потребе. 800 разних млинова могу дневно прерадити 900 вагона жита, међутим данас не раде ни са $\frac{1}{4}$ свога капацитета. Кожарство броји 40 великих и средњих предузећа поред многих малих. Премда је кадра да својим капацитетом задовољи садање земаљске потребе, али обзиром на циљеве народне одбране не задовољава и то из следећих разлога : 1. све већа растећа потреба коже код народа што углавном

носи опанак, 2. све већа страна конкуренција која угушује домаћу делатност, тако да наша кожарска индустрија не ради пуним капацитетом. То исто вреди и за индустрију ципела. Према томе обе ове индустријске гране нису достигле своју кулминацију развијања, те им се мора посветити сва пажња. Текстилна индустрија исто тако деломично задовољава потребе земље тако да се сваке године морају увозити велике количине њених продуката. Металургијска индустрија најмање задовољава као целина, премда има многе услове за своје развијање. Велике наслаге гвоздене руде могу обезбедити њен просперитет. Код нас се налази важан рудник Љубија, један од најбогатијих на свету. Ова је индустрија у главном део некадање велике аустроугарске индустрије, са нарочитим центрима и улогама, које је сада изгубила и остала обезглављена. Ми нисмо били кадри да је поново оживимо и реорганизујемо према нашим потребама и нашим условима, што свакако показује само негативну страну наше организаторске способности. Има ту много разлога и узрока и ми ћемо споменути само најважнији а то је њихова естатичка форма, што је случај баш код најважнијих предузећа. Хемијска индустрија није организована тако да може одговарати потребама земаљске одбране, која тражи за своје циљеве амонијак, азотну киселину, сумпорну киселину итд., све што ми не израђујемо никако или у недовољним количинама.

Из овога излази да је стање свих ових индустријских грана лоше и да му се мора помоћи. Потребно је извршити реорганизацију, која ће успети само онда ако је у вези са главним разлогом свакога рада а то је жеља за стицањем. Јасно је и потпуно логично да земаљска одбрана преко свога комитета мора промицати и бранити индустрију, зато што је треба. Један од начина којим се то постизава налази се у осигурању делатности домаће индустрије. То значи да је потребно подмирити по могућности целу потрошњу земље домаћом производњом, а само у крајњој нужди примати туђу сарадњу. И зато и приватник и држава морају тражењем домаћег артикла обезбедити просперитет наше привреде. Не може се никако толерирати да држава врши своје набавке, које се предвиђају новим буџетом на 4 милијарде, у иностранству. Последице оваке привредне политике могу бити опасне баш данас у часу ове страховите кризе. Држава је дужна да својим поруџбинама

обезбеди радиност у земљи, јер тиме спасава многе од претеће беде.

Од нарочите је важности стварање залиха свега што се не може набавити у последњем тренутку већ раније а може стојати. Или ако се то може израђивати и за време рата, потребно је припремити све како би таква производња могла одмах почети чим се потреба укаже. За сваки објект или артикл који се квари мора се предвидити и његова оправка у часу квара. Економски штабови треба да се побрину за формирање оваких радионица и потребних стручњака, чији број мора бити што већи. Последњи рат који је донео савршена техничка оруђа, показао је да је он немогућ без стручњака свих врста. Француска је у почетку рата имала 13,9% помоћних трупа а само 12% стручњака, док је у 1918 г. број помоћних трупа износио 27% а стручњака 33%.

Потребно је у мирном времену проучавати све типове војних потреба, како би се на тај начин пронашао најједноставнији и најбољи артикл, чија би се прерада морала осигурати у самој земљи.

IV.

На овај начин створиће се огроман и моћан апарат, који ће у даном часу морати радити без грешке. Ако буде све спремно онда ће мирнодобска продукција без застоја постати ратном. Она мора бити тако организована да задовољи потребе војске и осталог грађанства. Никаква збрка несме настати већ напротив, продукција мора постати интензивнијом и бржом. Сваки грађанин мора принети једнаку жртву тако да једнакост постане основном грађанском дужношћу. Ако је цела земља свесна и добро организована онда ће сваки вршити одређени посао и заједничким напором мора доћи до успеха. Свест и дисциплина важне су одлике свакога борца. Није важан њихов број већ и морална вредност, без које нема успеха.

Упоредо са војном тећи ће и економска мобилизација, која ставља у службу земље цео привредни живот. Била би велика грешка када би држава у овоме тренутку етатизирала привреду или појединачна предузећа. Настао би сигурно застој посла, јер етатичка форма производње доводи до неуспеха и неактивности. Чим дирекција посла нема истоветан циљ

са самим послом он је одмах осуђен на неуспех. Место ове грешке, држава би требала завести само контролу производње, остављајући јој њен слободан облик, какав је дотле имала. Однос између државе и привреде мора се регулисати специјалним уговорима, где би тачно биле опредељене дужности и користи оба уговорача. Економски штабови постају најважнији саветодавци и врше контролу целог привредног живота, који мора правилно функционисати, у духу највиших интереса ратујуће земље а по напред утврђеним условима.

На основу података и планова економских штабова, одмах у почетку потребно је извршити следеће: 1. организацију сировина, 2. организацију радне снаге, 3. организацију производње, 4. организацију снабдевања.

Потрошња у раду знатно расте, што опет изазива интензивну продукцију са појечаном снагом, како би подмиривање текло брзо и без застоја. Сваки застој може да донесе штетних последица, које су у часу сукоба много опасније него у мирно време. Док продукција не запне потребно је пре свега располагати са довољно сировина. Најважнија одредба, која се одмах мора учинити, била би забрана сваког извоза сировина. Економски штабови извршиће организацију сировина и њихову праведну поделу на сва предузећа. Не сме се десити да један посао заостане само зато што му недостаје сировине, јер оваква појава умањује ефикасност другог фактора борбе. Држава је дужна да заведе присилно одкупљивање сировина по строго одређеној и праведној цени. У сваком економском округу и седишту економских штабова постојаће централни магацини у које ће се слагати сировина и даље делити. Држава ће вршити контролу овога посла, пазећи да се код тога не оштете колективни интереси. Увоз стране сировине мора бити исто тако организован, како би се избегло претерано богаћење појединаца, зато што рат тражи једнакост жртви и награда.

Организација радне снаге доводи до брже продукције, која је потребна да подмири већу потражњу од оне у нормално доба. У мобилизационом плану потребно је предвидети радну снагу према упуштвима економских штабова. Ако се ово не учини може се десити, да најважнија предузећа остану без потребне радне снаге, као што се је догодило код Creusot-а где је од 11.600 радника остало свега 7000 после мобилизације. И пољо-

привреда се мора осигурати потребном радном снагом. Међутим ако се сада у мирно доба почне рационализација са уважањем машинизма, проблем радне снаге много је лакши него код индустрије, зато што је и сама производња лакша. У пољопривреди жене лакше замењују мушкарце него код индустрије. Ако је са чисто војничког гледишта немогуће дозволити да млада радна снага остане у позадини, особито у индустријским предузећима, требало би предвидети њену замену. Извршавање замене мора се учинити постепено и после довршене мобилизације, тако да посао никако не заостане. Код стручњака, који су ради своје специјалности ненадокнадиви, морало би се водити рачуна о њиховој важности и задржати их на месту њиховог деловања, како би се сачувао сам посао у пуној својој форми. Класе изнад 40 година као и они неспособни могли би се употребити за радну снагу, док се за извесне послове могу чак употребити и жене, као што је то био случај у прошлом рату.

Економски штабови морали би вршити контролу целокупне прераде. Споменућемо овде грешку коју чине војни кругови приликом поруџбина а то је прописивање метода прераде, тамо где је без велике вредности, јер не утиче на квалитет готовог артикла. На пример код набавке кожа војна интенданција сматра да су најбоље оне које су изашле из коре, што међутим није тачно. Свака метода може дати добар артикл ако се правилно примењује. Са прописима се неће ништа постићи, већ једино добром и стручном контролом, може се загарантовати квалитет продукције. То је важно и само на тај начин постићиће се резултат који се жели. Све оно остало т. ј. сваки други пут за изнуђавање квалитета остаће без успеха, јер се може потпуно изиграти. Организација контроле спада у дужност економских штабова, који морају онемогућити свако нестручно мешање у контролу продукције за време рата као и примање готових прерађевина. Рашчишћавање појма стручности у нашој средини наилази на извесне потешкоће, где се многа стручна питања расправљају на нестручне начине и од нестручних људи. У пословима земаљске одбране овакве су појаве опасне и могу довести до великих и штетних последица. Пошто продукција има да подмири потребе позадине и војске, које су знатно веће него у нормалним приликама, мора се или повећати или се организовати штедња, већ према

квантативној њеној снази. Држава мора имати пред очима као крајњи циљ победу и зато несме презати ни од каквих мера, које могу до ње довести. То значи, да ако је потребно за добро заједнице и њеног коначног циља, држава мора завести ограничење подмиривања потреба.

Проблем исхране војске и позадине и ако изгледа да је обезбеђен развијеном пољопривредом, ипак показује великих недостатака. Наш северни житарски базен сувише је близу границе и у часу сукоба на тој страни губи своју важност јер га непријатељ лако може угрозити. И зато је потребно да се у Ј. Србији, где се налазе повољни услови за развијање пољопривреде створи замена оном првом базену за случај да буде угрожен или изгубљен. Исхрана у рату оснива се на праведној подели, штедњи и реквизицији. Економски штабови морају тачно водити рачуна о продукцији целокупне привреде као и о увозу туђих продуката у толико у колико ће они сарађивати код њихове поделе на војску и позадину. Општа реквизиција ако је нужна после ограничења потребе мора се праведно спроводити по врсти продуката. Потребно је спречити сваку недозвољену трговину и подизање цене, поскупљавање продукције најважнијих животних потреба и отежавање живота маса, чија дисциплина осигурава што лакшу победу. Чим рат дуже траје тим су веће жртве и тим је потребније предузимање оваких мера. Морал позадине свакако је важан фактор са којим се мора рачунати у сваком рату, јер осигурава правилно функционисање економске снаге и тиме обезбеђује и помаже оне у првим редовима. Маса сачињавају огроман резервоар лако запаљив и зато је потребно знати управљати са њима, како би корист била што већа. Вођење рата поготово дугог као овај последњи, захтева поред војне вештине и економске способности, још и психичко познавање маса, вештину стварања расположења и њиховог искоришћавања. Потребно је спремати масе за оваке дане пуне жртви и великих искушења, свесном и опрезном пропагандом још у мирно доба.

Да снабдевање војске и позадине функционише правилно, мора се располагати са довољно јаким и вешто организованим возним парком свих врста и осигураним превозним линијама. И зато је потребно : 1. стварање и распоред возног парка, 2. одређивање главних саобраћајних линија и центара, 3. организација саобраћаја.

Ако је све ово раније одређено саобраћај и снабдевање морају глатко тећи. Према овоме плану држава би морала фаворизирати стварање и обнову назначених саобраћајних линија. У питању возног парка изгледа да ће обзиром на наше теренске прилике, животињска запрега бити још увек од пресудне важности. Према томе комитет за народну одбрану мора израдити предлоге и убедити све надлежне о што бржој потреби предузимања мера да се у земљи створе такви типови стоке, који ће најбоље одговорити потреби војске и пољопривреде. Исто тако мора се посветити пажња развијању аутомобилизма, како би се на тај начин ојачао моторни превозни парк, важан за наше крајеве у равници и са добрим цестама. Немци су покорили Белгију јурећи у аутомобилима, а Французи су благодарјећи њима успели да одбране Париз у почетку рата, па су из захвалности овековечили париски такси. Погрешно је сматрати аутомобил као луксузно средство, већ као најпрактичније и зато га омогућавати и ширим слојевима у интересу земаљске одбране.

Проблем народне одбране треба схватити као основни камен наше будућности, који ће довести до просперитета и безбедности. Све је ово плод великог и организованог напора.

Ing. Миленко Гавриловић.

Европа на раскрсници¹

У последње време много се говори и пише о локарнским уговорима и у вези с тим о сједињавању појединих грана европске индустрије. Идеја о европском уједињењу стиче све већи број присталица међу којима се налазе, као што скоро одржани пан-европски конгрес у Бечу показује, и државници од утицаја неколико важних европских земаља. Недавно образовани међународни картел гвожђа пружа, пак, нов доказ да се зближењу европских држава на економском пољу корача бржим темпом него што на први поглед изгледа. Следећи чланак у коме се ти проблеми темељно третирају преносимо за читаоце *Економиста* љубазном дозволом уредништва познатог енглеског тромесечног часописа *The Round Table*.

Уредништво.

¹ *The Round Table*) број за јуни 1926.

I Опашање европске моћи

Приликом потписа локарнских уговора у Форел Офису, г. Бриан је имао смелост да изрази уверење, да су они предзнак једног општег *Европског Уједињења* у коме ће утонути национални партикуларизам и у коме ће се заборавити несретне успомене прошлости. У изливу државничког предвиђања додао је ове речи, које сад као да судбоносно звоне: «Si les accords de Locarno ne signifient pas celà, ils ne signifient pas grand chose. S'ils n'étaient pas l'ébauche de la constitution d'une famille européenne au sein de la Société de Nations, ils seraient bien fragiles et réserveraient bien des déceptions». Свак, ко хладно расуђује о исходу минулих догађаја у Женеви, мора се сагласити да је г. Бриан имао потпуно право. Прави значај те »трагедије« — јер, у пркос томе што је сер Остер Чемберлен повукао тај несретан израз, то остаје трагедијом — није толико у томе да је нанет удар Друштву Народа, колико у томе да, ако се ускоро не поправи, представља коначан слом локарнског напора. Стваран узрок краху није на жалост била непопустљивост Бразилије, као што многи воле да мисле и као што пак други желе да свет мисли. Уласку Немачке у Друштво Народа није стајао на путу понос једне јужно-америчке земље, равнодушне према судбини Европе, већ неспособност саме Европе да своје властите размирице стиша и да заведе ред на свом дому. Није више тајна да су »вето« Бразилије прикривено поздравили изасланици многих европских земаља у Женеви, међу којим и представници извесних главних »Локарнских Сила«, јер надахнуће Локарна није више било у њима. Старе бојазни, старе амбиције, стара ривалства оживеху понова. За три месеца од свечаног потписа уговора били су на послу ови разорни утицаји с исходом, да је Европа још једном била у Женеви подељена, подозрева, неодлучна да покопа старе свађе и да успостави тесну сарадњу. Другим речима, није Друштво Народа претрпело пораз, већ Локарно. Дух је ишчезао, а без њега ничему нису служиле службене изјаве, да су уговори остали у животу. Нашло се, да је идеал једног европског уједињења још врло далек. Стварање једне европске породице није уродило плодом. А без тога, као што вели г. Бриан, уговори су одвећ нежни и од мале вредности. Да је Европа била решена на сарадњу и на један корак даље ка свом властитом спасу пријемом без оградe Немачке

у заједницу народа, нити би Бразилија нити ма која друга земља могла с успехом стати на супрот њеној уједињеној вољи. Стварна трагедија Женеве лежи у факту да такве воље није било.

Циници се могу томе радовати понављајући да се никад ништа у свету не мења на боље. Има без сумње и других поред фашиста, које загрева изглед нестишаних међународних мржњи и могућност каквог корисног рата, с времена на време, да би се поткрепила отрцана и устајана цивилизација. Школа Бернхарди-а није ни у једној земљи ишчезла, али је број њених присталица знатно спео и преко ње се може без обзира прећи. Многи ће можда рећи, шта мари? Европа још ни једном није истушила сложено: волшебно би било очекивати тако што и била она сложна или не живот ће тећи као и увек. Та је илузија у толико опаснија у колико је више распрострањена. Она је заснована на уверењу, да европска светска хегемонија како политичка тако и привредна, која је тако изразито обележавала деветнаести век, још увек постоји и да јој је суђено да се одржи. Док је Европа била неоспорени стожер светске трговине, светских финансија, светске војне и индустријске моћи, могли смо себи дозволити с времена на време по коју међусобну свађу без ненадокнадиве штете. Победиоцу би припао већи део плена на другим континентима него побеђеном, али европска превласт, као целина, неби од тог трпела. Да се увидело, да је та европска превласт већ била угрожена, до светског рата вероватно неби уопште дошло. А да до рата није дошло, закуп европске моћи извесно би трајао дуже. Нико сад не спори, да та моћ нагло опада и да ће поједине европске државе, продуже ли себе сматрати независним економским јединицама, способним да гаје једне на рачун других безграничне политичке и војне амбиције, све подједнако проћи кроз период бедног братоубилачког сукоба кулминирајући у положају зависне безначајности у односу према огромној економској снази америчког, а нарочито северно-америчког континента. Њихова историја може врло лако бити слична судбини старих грчких државица које, неспособне да измире своје размирице и ривалства у циљу успостављења политичке федерације и економског јединства остави на милост рађајућем Римском Царству. Оне су имале задовољство да господарима наметну своју надмоћнију културу, као што ми можемо с разлогом сматрати да је

америчка цивилизација у битности из Европе поникла ; али то мучно да их је могло утешити за морално опадање које им је потчињеност Риму неизбежно донела.

Ова предсказивања могу изгледати фантастична и у тешким бојама представљена, али многи их сматрају оправданим и у Европи и у Америци. Презриве оцене г. Хаутона о подвојености европских земаља и о њиховој неспособности да понова васпоставе ред на континенту, непријатно су одјекнуле у Паризу и у другим европским престоницама, али Американи који, исто тако мало знају о Европи као што већина Европљана зна о Америци, виде можда јасније но ми, зла којих смо допали. Просечном Американину је сасвим немогуће да схвати бојазан и непријатељство који лебде над животом већине европских народа, јер он у опште не познаје њихову историјску подлогу. Његову пажњу задржавају неколико уочљивих факта којих су Европљани обично несвесни, јер су слепи за све што је изнад европског система, у коме су се кретали и у коме је било све њихово биће за последњих три столећа, систем који сачињава подлогу њихових мисли и хоризонт њиховог догледа.

Први прост факт који зачуђује Американина јесте, да Европа (изузев Русије која сачињава посебни ситем Уралских заједница) има на површини од 3,378,900 кв. километара не мање од двадесет и шест тарифних брана, док се у Сједињеним Државама на површини од 5,819,753 кв. километара не налази ни једна таква брана. Обичан Европљанин или не увиђа тај факт или га пак сматра темељним законом природе, који се не да изменити. Кад путује преко свог властитог континента, он је вичан да сваких неколико часова покаже своју путну исправу и отвори своје куфере, док Американин који може путовати пет узастопних дана преко свог континента без таквих формалности, сматра их за несносив анахронизам. Он види исто тако, да су те формалности не само једна непријатност која се може избећи, већ симптом и извор дубоке економске слабости. Оне значе да је Европски континент неспособан да несметено развије своја богатства у оним огромним размерама којим оперишу један Форд и један Хувер Сједињених Држава. Оне значе да се стотинама хиљада царинских чиновника налазе на платном списку Европе, док неколико хиљада обављају исти посао у Америци. Оне на жалост значе да се иза царинарника налазе милиони под оружјем, или потенцијално под оружјем, да бране

бескрајне и заплетене границе Европе, док је довољно неколико пукова за одржавање реда на хиљадама километара, који одвајају Сједињене Државе од Канаде и Мексика.

Кад Американин који ништа незна о европској историји и који је тек први пут прешао Атлански Океан почне схватати ове чињенице, може му се свакако опростити ако дође до закључка да Европљани, ма да понекад врло пријатни и често интелегентни, одбацују здрав разум до ступња који опасно подсећа на лудост. Је ли за чуђење ако би захвали својим 48 звездама што није оно што су други људи, и остане чврсто одлучан да се не меша у ту збрку која превазилази моћ његовог схватања? Нити треба пак мислити, да су то само површни утисци каквог туристе из средње-западне Америке, који трчи из једне европске престонице у другу прикупљајући узгред масу нетачних и несварених обавештења. Тако мисле многи највиши ауторитети америчких финансијских и пословних кругова који су посветили дуго времена проучавању разних могућности и немогућности Европе. Што је по Енглезе још од већег значаја, тако мисле у све већој мери и наши суграђани из Доминиона. Сам факт, да им се морала оставити слобода да прихвате или одбаце локарске уговоре, довољно сведочи да они стају на друго становиште према европским проблемима од становишта на које смо ми у овим острвима неизбежно принуђени нашим географским и економским положајем. Ова разлика у осећају и интересу — на коју ћемо се ниже понова осврнути — поставља за Британско Царство један од најтежих политичких проблема. Већ сам факт да тај проблем постоји, даје нам разлог више за испитивање садањег светског положаја Европе и основаности америчке критике.

Детаљно процењивање опадања европског утицаја на другим континентима одвело би нас далеко. Непотребно је улазити у свестрано филозофирање историје као што то чини Ото Шпенглер у својој познатој књизи, *Der Untergang des Abendlandes* да би доказали, да је европска цивилизација достигла тачку од које јој је судбином одређено прогресивно опадање. Да би се добила потребна подлога за јасан поглед на садањи положај Европе, довољно је повући неколико основних поређења између њене моћи у 1875 и у 1926. Пре педесет година није било континента који економски није зависио од Европе. Данас је Северна Америка не само потпуно еманципована, већ је у ства-

ри постала општим повериоцем Европе. Што се пак тиче Јужне Америке, она не гледа више искључиво на Лондон и Берлин за помоћ у сврху свог развитка, већ све више и више упиње поглед на Вол Стрит (Wall street) и на Белу Кућу. Монро-ова доктрина није више само теорија; она постаје стварношћу. У Азији рат је потстакао рађање националне свести у Русији, Индији, Кини и Турској, што им даје нову отпорну снагу према европској контроли. Пре педесет година азијски су народи били пасивни снабдеваоци и купци, који су тржиште истока учинили извором тако великог европског богатства. Сад су запојени европским појмовима о политичкој и економској слободи. Они се, такође, клањају пред олтаром националне економске независности. Они, такође, подижу своје властите фабрике у којима израђују за своје потребе производе које су раније у Европи куповали — и то чине добрим делом помоћу европских машина и европског капитала. Они чак подражавају својим европским туторима и у васпостављању тарифних брана противу европске робе. Ово изгледа, да се живо свети онима који су рачунали да своје благостање заснују на полотици тарифне заштите а инсистирајући у исто време за слободу приступа у азијске земље. Шта више Јапан, већ једна од највећих војних и поморских сила, а на путу да постане такође и великом индустријском земљом, може служити Истоку као речит пример да, присвојивши западњачке методе, Источњак може постати озбиљним такмацем Западњаку. У Африци европски утицај још преодминира ма да је у извесним случајевима умањен системом мандата. Па чак и тамо постоје комешања у Египту и Мароку, што даје утисак да се и у до јуче потчињеним расама рађа европска љубав према политичкој и економској слободи.

Из свег овог може се закључити, да је перспектива за савременог Европљана знатно другојачија, него што је била за Дизраелна или Бизмарка. У њиховом времену супериорност европске индустрије, европских финансија и најзад европске војне силе била је неоспорена. Та супериорност је већ добрим делом опал а зато што су друге расе почеле примењивати у своју корист идеје којима Европа дугује своје богатство и своју моћ. Самим тим одаје се пошта европској култури, која се показала способном за огромну експанзију и продирање. Онај који верује у културну мисију Европе нема повода да се тужи, већ

пуно разлога да се поноси њеним гигантским делом. Нити то пак значи, да је Европи суђено да се распарча и да пропадне, ако буде била припремна да се прилагоди новим приликама, које је сама у свету створила. Оно што је извесно, то је да се политичка равнотежа између континената дефинитивно помакла и да ће се вероватно још више помаћи. Из чега изилази, да је прошло време, кад се мислило у узаном националном оквиру Појам деветнаестог века о националним заједницама не одговара више промењеним приликама двадесетог века. Ако Европа жели да у свету задржи своје место, она мора мислити, не на националним, већ на континенталним основима. Она мора да престане бити чисто географски израз ; она мора да оствари сан г. Бриана о једном општем европском уједињену.

II Економска Слабост Подвојености.

На први поглед такав идеал може изгледати удаљен од стварности више но икад. Виталитет националних осећаја и предрасуда се одвећ често оцртава у пограничним инцидентима између Литваније и Пољске, Грчке и Бугарске или пак у узајамном показивању зуба између г. г. Мусолиниа и Стреземана. Ипак, нису сви Европљани у толикој мери изгубили здрав разум и инстинкт за самоодржањем као што просечан Американин може помислити. Ако ма шта уједини Европу, то неће бити политички или војни притисак, већ економски. Истина, неки су набацивали као подстрек за јединство Европе претњу коју представља Русија на њеним источним границама. Кад би та претња дала знаке да се развија у стварну опасност, то би могло дејствовати на земље Средње Европе, да се приберу и да припреме средства заједничке одбране, уместо што истражују међусобне зачкољице. Пољска и Румунија су већ закључиле један одбранбени савез. Али опште узевши, опасност од Русије не сматра се за сад озбиљном. Ма да савез Совјетских Република сачињава једну нову групу држава, која није ни европска ни азиатска али која лежи између два континента у положају с ког може дубоко утицати на будућност и једног и другог, његова је снага одвећ Револуцијом поцрпљена, а његова политика још увек одвећ неодређена, тако да је утицај Савеза на односе у Европи за сад сразмерно незнатан. На политичкој страни, може се признати да поврх извесног ублажавајућег и уздржавајућег дејства које је без сумње Друштво Народа вршило, мало је стварна напретка постигнуто ка припремању европског јединства.

На економском пољу пак опажају се многе тежње, које иду за тим да ублаже интензитет економске борбе између појединих народа, која је подлогом толиких политичких сукоба, и да утапкају стазу која води међународној сарадњи. Као што се може очекивати о овоме се највише мисли у Немачкој. За ово постоји читав низ лако појмљивих разлога. На првом месту, као највећа индустријска земља на континенту, Немачка има најшире искуство у међународној трговини, те према томе и најбоље услове да правилно схвати садањи ток светских догађаја. У другом реду, слободан извоз је исто тако, животном потребом за њу као и за нас. Најзад, Немачка је индустрија заснована на двема традицијама, које јој пружају изузетну могућност, да схвати потребу ширих комбинација и убитачно дејство царинских брана на економско благостање. Те традиције су Kartell и Zollverein. Немачки геније није индивидуалистички. Он верује у организацију и у већини области живота делао је у уверењу, да свака јединица постаје јачом ако је у саставу једне веће јединице, која координира и унапређује радиност целине. Отуда су немачки индустријалци показивали све већу тежњу да се уједине у сврху одређивања цена и поделе добара место да сваки ради на своју руку без обзира на стање индустрије као целине. Из тога изилази, да је замисао међународних картела логична последица принципа по коме се развијала немачка индустрија.

Други момент који олакшава Немцу да схвати појам европског економског уједињења јесте Zollverein. Сваки немачки економист зна, да је Царинско Уједињење поставило темељ феноменалној експанзији немачке индустрије за педесет година које су предходиле рату. Да је Немачка остала подељена у број малих ратујућих економских целина, она никад неби постала највећом индустријском силом на Континенту, као што Сједињење Државе никад неби постале првом светском индустријском силом да су поцепане у четрдесет и осам држава, свака са својом независном царинском политиком. Немцима је, врх тога, Zollverein донео још једну поуку, наиме, да економско јединство ствара не само материално богатство, већ да је исто тако предуслов за сваку политичку федерацију. Зар би било могуће стварање једног јединственог Немачког Царства 1871, да Бизмарк није коначно успео да консолидује и да крају приведе Царинско Уједињење 1868? Поврх тога, да Немачка Фе-

дерација није била чврсто спојена безбројним економским везама за четрдесет година, које су следовале Уједињењу, зар би се могла успешно одупрети свим разједињавајућим струјама и притисцима, којима је била изложена од 1918? Немачки пример јасно показује, да ако се хоће ма каква врста европског уједињења, то уједињење мора имати економску подлогу и да би, једном економско јединство постигнуто, политичка подзорења и антагонизми, који му стоје на путу, знатно изгубили од своје оштрине.

Ова доктрина наилази на широк пријем у Немачкој. Она је у ствари само даљи развој на нешто новијој основи доктрине коју проповеда Фридрих Науман у својој чувеној књизи, *Mittelweg*, књига која је изазвала била тако живо интересовање, кад је први пут издана у 1915. Књига је писана на предпоставци, да ће Немачка победити или да, ни у ком случају, неће изгубити рат, а главни јој је циљ био да истакне потребу економског и политичког уједињења Немачке с Аустро-Угарским Царством. Догађаји су опорекли те предпоставке. За извођење уједињења о коме је Неуман сањао, сад би требао пристанак не двају већ седам држава, од којих је свака испуњена горким успоменама, а од којих четири једва да су се привikle на опијајуће вино потпуног националног јединства и независности. Као план за ширење пангерманске мисли, Науманово дело има само историјски значај, али је у толико интересантнији, да је економски аргумент на коме почива његова теза, задржао у главним линијама своју вредност. Тај аргумент важи и за шири проблем пред којим се данас налази Европа, и може се предпоставити, да је добрим делом утицао на формирање у Немачкој мисли о стварању европске *антанте* на економском пољу.

Науман полази с америчког становишта. Прошло је време јединствених народа; будућност лежи у групама народа, од којих су три већ јасно у формирању — британска, руска и америчка. Јапан, по њему, може постати средиштем још једне групе, групе Далеког Истока. Поставља се питање, хоће ли Европа остати уз своје застареле националне јединице или ће следовати покрету »супер-националних синдиката? стварањем једног свог посебног синдиката? Како он то каже, »групе човечанства ће се образовати зато, што се технички апарати као парна снага и електрицитет не могу неискористити у

постојећем оквиру држава, које су још под утицајем ранијих а сад исчезлих форми међународног саобраћаја. Шта је данас простор од по милиона квадратних километара? Он се може прећи за један једини дан.« Далекo је дан кад ће бити једно стадо и један чобанин, али прошло је време кад су безбројни чобани, већи или мањи терали несметано своја стада преко европских ливада. Дух индустрије великих размера и супернационалне организације захватио је политику. По изразу Сесил Роудса (Cecil Rhodes), свет мисли у континенталним размерама

У овом веку кад се рађају федерације и велике силе, Пруска је одвећ малена, Немачка одвећ малена, Аустрија одвећ малена, Угарска одвећ малена. Ни једна од оваквих држава неће моћи преживети један светски рат.«

Истинитост овог аргумента може се изразити у неколико бројки, поређењем економске континенталне снаге Европе са Сједињеним Државама Америке. Велику Британију изостављамо из поређења јер ма да тесно везана с Европом, она припада Британском Царству (British Common wealth) већ сачињава једну посебну групу народа. Из сличних разлога Русија је такође изостављена. Поређење показује да је Америка услед рата, повећала своју претежност, која се почела још пре рата осећати. У 1913, просечна месечна производња чврстог угља износила је у Сједињеним Државама 43,088,000 тона према 23,243.000 тона у континенталној Европи. У 1925 сразмера се повећава на 44,231.000 тона према 22,131,000 тона, а чињеница постаје још значајнијом кад се узме у обзир, да се сва та огромна величина изузев 5 по сто, троши за превоз, фабрикацију и кућевне потребе у самим Сједињеним Државама. С погледом на непрерађено гвожђе, разлика је још већа. У 1913 Сједињене Државе су производиле 2,601,000 метарских тона на месец према европској производњи од 2,514,000 тона, док је у 1925 америчка месечна производња скочила на 3,082,000 тона а европска пала на 2,143,000. С погледом на непрерађени челик, однос је сличан. У 1913 Америка је производила на месец 2,564,000 а Европа 2,532.000 метерских тона. У 1925 производња је у Америци на месец достигла 3,741.000 тона док је у Европи пала на 2,377,000 тона. Поремећај равнотеже постоји чак и у бродарству. Док је 1914 било у власништву Немачке, Француске и Скандинавије 24,5 посто светске тонаже, а 6.3 по сто у власништву Сједињених Држава, у 1925 амерички удео је скочио

на 20 по сто а удео поморских земаља Континента пао на 18 по сто. Статистика показује слични исход у сваком правцу. Ма да број становника у Америци достиже свега две петине становништва европског, Америка производи више кукуруза, јечма и стоке него све европске земље скупа¹, а да и не помињемо памук, петролеум и бакар.

Општи закључак из ових бројки је јасан. Један од главних резултата рата лежи у томе, што је Европу осиромашило и њен економски напредак обуставио. Америчка производња је превазишла европску у толикој мери, да под данашњим околностима нема наде да би се то могло надокнадити. Америка је, нема сумње, већ и пре 1914 живим темпом задобивала терен, али су расипање богатства и терет дуга које је рат наметнуо, огромно убрзали процес. Да се могао такав исход предвидети, до рата можда не би уопште дошло. У сваком случају немачки економист, др. Бруно Куске Bruno Kuske тачно сумира данашњи положај кад каже :

Све до пред крај деветнаестог века економски и политички положај Сједињених Држава у свету могао се још увек више или мање поредити с положајем ма које посебне европске Велике Силе. Америка је стављана на исти ниво с Енглеском или Немачком на пр. за сврхе економских срачунавања и статистике. Она је стајала покрај њих као једна од главних јединица у економском савременом саставу света. Од тог времена, пак, она је избила изнад њих врло нагло. Своју радиност и свој положај почела је развијати у континенталним размерама. Она се уздигла као какви то рањ. Поредити је с ма којом посебном државом у Европи мора изгледати застарели појам. Да би дошла да тачне оцене њене снаге, европске земље морају све више и више поставити према њој, као економску целину, уједињену Европу.

Кад би Сједињене Државе ограничиле свој извоз на сировине, полу-израђена добра и храну, дејство њихове експанзије по индустрију Европе, било би знатно мање опасно ; али оне сад шаљу преко Атланског Океана готово све врсте израђених добара, почев од аутомобила до ципела, која у пркос тарифама конкуришу с европским производима на европским властитим домаћим тржиштима. Ово значи, да Америка производи јефтиније и то у пркос високих надница, чијем се нивоу ниједна европска земља не може приближити. Амерички радник који обично није ништа друго до пресељени европљанин, ужива конфор од кога се врло далеко налазе његови другови у Фран-

¹ Изузев, Велике Британије, Ирске и Русије.

цуској, Немачкој или што се тог тиче, и у Енглеској; и врх свет тог амерички фабрикант је у стању да продаје своје производе по ценама које конкуришу европским чак и по плаћању превоза океаном. Каквим закључцима воде ове чињенице? Ма да се ратом може много објаснити, такво је објашњење само делимично. Неизмерна богатства Сједињених Држава су опет само један елемент у проблему. Да су их с брда с дола експлоатисали становници појединих области у којима се налазе, она се никад не би развила до садањег ступња. Тајна америчког богатства великим делом лежи у томе што је било систематски и научно експлоатисано удруженом енергијом и уједињеним капиталом њених 110 милиона становника. Нема сумње да би се богатства Европе могла много више развити кад би се експлоатисала удруженим напором њених 300 милиона становника¹ и у оним размерама у којима се богатство експлоатише у Америци. Из бојазни од страног капитала, још увек се само делом искоришћује петролеум у Румунији, бакар у Србији, гвожђе у Шпанији. Затим, општи ниво пољопривредног обрађивања је невероватно неједнак у Европи. Кад би се, као што указује Науман, способност земљорадника у Угарској, Галицији и другим пољопривредним областима подигла бољом спремом и завођењем савремених метода, не само да би производња жита нагло порасла, већ би се измучило сиромаштво које стотине хиљада нагони на исељавање у Америку. Виша интелигенција и боља организација америчких пољопривредника учиниле су Сједињене Државе, исто толико колико плодност и девичност земље, највећом пољопривредном земљом на свету.

Што важи за поље, важи готово подједнако за фабрику. Тајна високих надница и ниских цена, што сачињава јеванђеље америчке индустрије лежи у методама производње у маси. Да би се ти методи могли успешно применити, потребно је имати велику обезбеђену пијацу. Ово Америка има, јер располаже највећом површином у свету где влада слободна трговина и јер је куповна моћ њених становника већа него у ма којој другој земљи. У Европи, напротив, ниједан фабрикант не може с сигурношћу рачунати до на ограничену домаћу пијацу своје земље. Пијаце других земаља могу сваког часа постати неприступачним услед тарифа, забране увоза или субвенција, које државе могу произвољно наметнути. Размере на којима он

¹ Увек изузимајући Русију, Велику Британију и Ирску.

производи нужно су згрчене па према томе ограничена и могућност за смањивање производних трошкова. Као последица рата, рестриктивне мере су се умножиле не само у сврху заштите националних индустрија и у интересу економске независности, већ исто тако из више или мање војних побуда, да би се очувале »кључне индустрије« на случај новог рата. Исход такве политике резултира на следећи начин: Reichsverband (der Deutschen Industrie,) представник централе немачких индустријалаца, у једној књижици¹ где се излажу начела која би, по њима, требала да руководе економском обновом Немачке : »Ова политика високих тарифа води коначно неприродном и раскошном скоку општег нивоа цена у Европи и чини немогућом конкуренцију европске производње с америчком на светским тржиштима. Може ли се што приговорити основаности овог закључка ? У томе лежи главно објашњење да, у пркос поморског превоза тарифских зидова и инфлације, Америка плави у све већој количини својим добрима тржишта Европе и с успехом конкурише њеним домаћим производима. И врх свих препона и осиромашености европске, Сједињене Државе су нам извезле готових производа у 1923 у износу од 415 милиона долара, на место просечних 209 милиона долара у периоду 1910—1914. У истом размаку целокупни европски увоз из Америке порастао је за 728 милиона, док је амерички увоз из Европе скочио само за 321 милиона долара. Неоспорно да су други елементи, као боља организација и потпунија примена научних метода појачали донекле индустријски напредак Америке, али ове су ствари потчињене неоцењивом преимућству које Америци пружа економско јединство према европској поцепаности. Да је ово извор европске слабости увиђа се не само у Немачкој, већ и у другим круговима. Г. Валтер Лиф (Walter Leaf) с председничког стола у свом последњем говору на састанку Међународне Трговачке Коморе, задржава се на том питању следећим речима :

(Општи ниво живота је пао као последица вештачког спутавања људске способности. Кад би се остварила једна Европска Трговинска Лига, Европа би имала отворене пијаце у најмању руку истих размера као Сједињене Државе, и тако би била у стању конкурисати под подједнаким условима с тим огромним простором слободног трговачког саобраћаја. Националне зависти приморавају нас, овде, да трошимо у самоубилачкој борби напоре које би требали да усредсредимо на унапређењу људског благостања.)

¹ Deutsche Wirtschafts und Finanzpolitik.

III Корази к Економском Јединству

Пошто је постављена дијагноза, приступило се истраживању лекова. Истраживања су се до сад кретала у два правца. На једној страни ишло се затим да се смање и искључе трговачка спутавања, на другој, да се створе међународни трговачки аранжмани у циљу да се стане на пут убитачној конкуренцији. Међународна Трговачка Комора предњачи у том погледу, изабравши један компетентан одбор људи од посла коме је ставила у задатак да проучи питање трговачких брана. Reichsverband der Deutschen Industrie успоставила је сличан одбор да размотри »опште поздрављену мисао Европског Царинског Уједињења« и да испита да ли је та мисао остварљива у извесном неограниченом времену. Исте се тежње могу запазити у радничким круговима, који су увек били отворенији идеалима међународне сарадње. Марта ове године у Бриселу је одржан занимлив састанак између посланика социалиста Белгије, Француске и Немачке. На састанку је било и познатих личности као што су г. г. Хилфердинг, Брајтчајд, Барте, Грумбах и де Брукер. После дво-дневне дискусије прихватили су једну резолуцију чију главну одлику можемо цитирати: »Узајамна економска зависност и међусобно продирање народа сведочи о нужности склапања трговинских уговора путем којих би се упознао свет с мишљу о Царинском Уједињењу Европе као с чињеницом која треба да има своје место у општем систему међународне економије«. Они препоручују стога једну далекосежну политику трговинских уговора, која би имала за подлогу примену клаузуле фаворизоване нације, снижење прохибитивних тарифа, напуштање диференцирања спољашњих цена од унутрашњих, укидање забрана на увоз и извоз, закључивање дугорочних конвенција с утврђеним царинским тарифама.

И Капитал и Рад почињу, према томе, да испитују пут к истом циљу економског јединства Европе на практичним основима. Још један знак исте жеље да се избегне бескорисна конкуренција може се наћи у скорашњем споразуму Министара Рада Белгије, Француске, Немачке Велике Британије и Италије да сложено ратификују Вашингтонску Конвенцију о радном времену. Завођењем једноставног недељног рада спречиће се снижавање животног нивоа радничке класе у сврху да би се постигле привремене и проблематичне користи у борби

за трговину. Најзад наступајућа економска конференција, коју је прошле године, на иницијативу познатог француског индустријалца, г. Лушера, Друштво Народа одлучило да сазове, расветлиће јамачно економске недаће Европе и упутити јавно мњење на једини пут, да се радикално отклоне.

У међувремену иде се тихо напред у правцу међународних комбинација и аранжмана у посебним индустријама, који имају за циљ да отклоне ратовања с обарањем цена и да осигурају рационалну поделу постојећих пијаца. На међународне трустове и картеле у прошлости се обично гледало с подозрењем и стрепњом, али са све интензивнијим трговинским саобраћањем, они постају нужност савршеног економског живота. У извесним индустријама они су постојали пре рата и већ показују ублажавајући утицај на неограничену конкуренцију. Треба ипак повући разлику између међународног труста, који се састоји у једном истоветном телу с компанијама које му следују под разним националним регистрацијама а које су потчињене његовој потпуној контроли, и међународног картела који представља један практичан споразум између појединих националних организација на извесном одређеном пољу. Труст у ствари није један међународни организам, пошто интереси управе одређују политику целине која може бити штетна по земље где се налазе његове поједине гране. Картел је, међутим, једно добровољно удружење за узајамну добит свих заинтересованих страна, где се свакој националној групи поклања потребна пажња. Атлантска Бродарска Конференција је један пример таквог удружења, коме је циљ да отклони штетно обарање превозних тарифа за робу преко Атлантског Океана. Још један се такав пример може наћи у скоро обновљеном уговору између произвођача челичне шине у Великој Британији, Француској, Немачкој, Белгији и Луксембургу, којим је, како изгледа, за сваку земљу утврђена извозна квота на основу њеног производног капацитета, с тим да једни не дирају у домаће пијаце других. Најзад, у неколико махова вођени су преговори између француских и немачких индустријалаца у сврху васпостављања сарадње између Лорена и Вестфалије који у ствари сачињавају једно економско подручје. Ма да ови преговори нису још приведени успешно крају, притисак обостране користи је тако јак да споразум изгледа неминовним у току времена. Од интереса је исто тако забележити, да се радници

не противе више таквим аранжманима, ма да су свесни њихове евентуалне опасности. Пишући о споразуму у индустрији челичне шине, г. Пју (Pugh), секретар Енглеског Радничког Савеза Индустрије Гвожђа и Челика, вели :

Ако овај споразум, и развитак у том правцу учини крај убитачној конкуренцији, која је нагонила континенталне раднике да прихвате дуже радно време и која је смањила радничке наднице у земљама које учествују у конкуренцији, резултат може бити само благотворан. Аранжмани као што је овај, неизбежни су и сасвим у складу са савременим трговинским развитаком.

Социјалисти на свом састанку у Бриселу стали су на исто гледиште, кад су признали, да »организација производње и размене путем међународних картела може бити рационалнијом«, ма да може шкодити и раднику и потрошачу, ако није основана с пристанком и под надзором влада и парламената заинтересованих земаља. Да цитирамо још једном Централну Немачких Индустријалаца :

Потребно регулисање светских тржишта не може се спровести трговинском политиком и тарифама. Неограничена конкуренција на извозним тржиштима изазива трговински рат и обарање цена, што мора коначно постати несносивим за произвођача и спутавати обнову ратом уништеног економског благостања. Међународни картели могу балансирати штету и припомоћи сузбијању кризе.

У тражењу утопије г. Бриана, прешли смо дуг пут. Сваки пак корак на путу пружио нам је нов доказ за потребом јединства, ако Европа жели да одржи своје материјално благостање и свој светски положај. Видели смо да њен положај није више оно што је био. Други континенти траже места на сунцу и налазе га. Кад би европска обнова зависила само од развитака добре воље међу европским народима, изглед би били даљни и тамни. Међутим, постоји једна јача сила, која ће се вероватно показати тврђим међународним цементом него пропаганда мирољубивих друштава или чак сам страх од рата. Сваку политику добрим делом одређују економске чињенице и ма да не претендујемо да је правилно схваћен властити интерес привредника коначно морално мерило, нема сумње да тај интерес врши врло дубок утицај и на поступке појединаца и на поступке заједница. Економска тежња нашег доба је у правцу све већих јединица. Као што је у индустрији велико предузеће бацило у засенак малу фабрику, тако ће организована производња и финансијска моћ једног континента помрачити

малу националну економску јединицу. Сједињене Државе су већ развиле једну супернационалну снагу. Ако Европа не успе да то исто учини, њене ће економске претензије бити извесно покопане. Континенту почиње да свиће, а са сванућем почела су се истраживати средства да се спречи кобан губитак снаге, који трговинска ривалства собом повлаче, путем уклањања брана и замењивањем међународне конкуренције међународним споразумима у појединим индустријама. Ако се уједињење Европе има постићи, то ће се пре остварити оваквим практичним напорима него захтевима за политичку федерацију или проповедањем пан-европског идеала. У сваком случају, мета је још увек врло далеко. Наша ће унучад бити срећна ако то доживе. Али, постоје знаци да је у том правцу отпочео покрет који се може показати пресудним за двадесети век као што је за деветнаести био развитак демократског национализма. Сваком британском писцу намеће се стога питање: Какав став према таквој новој оријентацији Европе треба да заузме Велика Британија с Ирском?

I Какав би требао да буде Став Велике Британије

Границе овог чланка не дозвољавају да се покуша опширно одговорити на то питање, али је умесно на неколико месеца пред састанак Конференције Британског Царства указати укратко на извесне чињенице. Питање није само академско; оно заседа у темеље зграде и политике Британског Царства.

На првом месту, може се рећи да формирање европског економског уједињења неби нужно било уперено против Велике Британије или Сједињених Држава, исто као што се америчка тарифа или евентуални споразум о слободној трговини између појединих делова Царства не би могли сматрати управљеним противу Европе. Са становишта енглеске индустрије слободна трговина у самој Европи била би корисном, све и кад би постојала европска тарифа која не би обухватила Велику Британију. Појмљиво је свакако, да извозник који тргује са Сједињеним Државама више воли имати посла с једном него ли с четрдесет и шест царинских тарифа. Погрешно би било стога предпоставити а priori, да би развитак европског уједињења био у опреци с интересима Велике Британије. У току времена богатство сваке посебне земље значи богатство свих.

На другом месту извесно је, да ће Велика Британија, ако не ступи у састав какве веће економске јединице, морати прићи европском економском уједињењу, буде ли се оно остварило. Она неће моћи остати сама у констелацији много већих целина. Ради аргумента, њу смо изоставили из европске заједнице зато, што се Британско Царство у опште сматра, као што га сматра Науман, за једну независну посебну групу која се већ издвојила од осталих. Али економска организација Британског Царства је врло елементарна и ако оно хоће да задржи своје место у новом склопу међународних групација, које су се већ образовале или које су у току образовања, потребно је испитати у колико је таква организација стварно задовољавајућом. Јасно је, да се ради исто толико о положају Доминиона колико и о самој Великој Британији. У пркос својим огромним просторима нити су Канада, нити Аустралија нити Јужна Африка у стању да играју велику улогу као посебне економске јединице, зато што им је становништво, па сходно томе и домаће тржиште, одвећ малено. Што важи за њих важи и за Ирску и за Нови Зеланд. Случај Индије је нешто другојачији. У пркос њеног огромног становништва, народни је геније пре пољопривредни него механички, а животни ниво тако низак да јој не достаје потребна куповна моћ да постави на здрав основ индустрију великих размера. Ако Доминиони желе да се развију до пуног ступња своје економске моћи, они морају, као и сама Велика Британија, постати саставним делом једне органски јаче економске целине него што је данас Британско Царство.

Најзад, поставља се питање, какав би требао да буде однос између једне боље организоване групе британских народа и економски уједињених европских држава. Ово је можда најтеже од свих питања. Ма колико ми у Енглеској желели да станемо на гледиште преко-атлантске незаинтересованости према Европи, то нам је историјски, географски и у пракси немогуће. С Континентом нас спајају хиљаде историјских веза које ће, како изгледа, будућност пре појачати него ослабити, пошто наша географска одвојеност постаје од све мањег значаја услед ваздушног, телефонског и бежичног саобраћаја. Време је већ у догледу кад ће се моћи исто тако лако разговарати с Бечом и путовати из Лондона у Беч као што се сад може разговарати с Манчестром или одпутовати до њега. Ми смо

према томе принуђени, хтели нехтели, да се живо интересујемо политичким и економским питањима Европе. Отуда су локарни пакт и улазак Немачке у Друштво Народа ствари од животног значаја не само по Велику Британију већ и по цело Царство у коме је она још увек претежна јединица. Врх тога, наше практичне везе с Континентом нису мање очигледне и важне. У 1925 на Европу је још увек отпадало 32 по сто нашег извоза према 34.64 по сто у 1913, а не мање од 66.25 по сто ре-експорта према 56.02 по сто у 1913. За сада и за дуго у будуће, Европа ће бити наш главни клиент и главни конкурент, ван Британског Царства. Ми смо тако дубоко заинтересовани у прилике европског тржишта, да не можемо остати равнодушни према међународним споразумима, којима се уређују цене, тарифе или радно време у главним индустријама на Континенту. Ми смо учествовали у готово свим таквим споразумима који су до сад закључени и многи мисле, да би се једино путем таквог међународног уговора с нашим суседима могла под повољним условима стабилизovati наша индустрија угља. Ми се не можемо стога ставити изнад покрета који тежи европском уједињењу, нити би било корисно да тако поступимо. На другој пак страни, постоје очигледни разлози и политички и економски, зашто не би могли, без ограда, приступити таквом уједињењу, ако би до њега дошло. Ми на пример, не би могли применити европску тарифу на америчко, канађанско или аргентинско жито, а при успостављању тарифа у опште увидеће се вероватно, да се у Европи, исто као што је био случај у Великој Британији, опитни покушај има спровести на пољопривреди.

Можда ће тада, у све ширем валу економске еволуције, који окупљује постепено човечанство у тешњу и пространију асоциацију, британски народ бити позван да заузме положај споне између два континента. Услед Канаде њему је исто толико стало до пријатељства с Сједињеним Државама и до њиховог благостања, као што услед Велике Британије жели мир и напредак на европском континенту. Али, макаква нас улога очекивала у новој ери која почиње да се открива, време се приближава, кад ће нам ваљати приступити проучавању и саветовању, како би се најбоље могли опремити за нове прилике новог времена.

Систем мешовитих или засебних комора

Централни Уред Индустриских Корпорација ставио је на дневни ред свог идућег збора дискусију о изједначењу Закона о радњама, у колико се овај тиче система појединих привредних комора, из разлога, што је Министарство Трговине и Индустије израдило нацрт Закона о Коморама, који ће се према политичкој ситуацији за краће или дуже време изнети пред конференцију привредника, где ће потребно бити да и Централа узме своје становиште. Међутим да Министарство Трговине и Индустије и није признало хитност овога предмета, индустријалци би морали са највећом енергијом да пожуре израду нацрта споменутог закона, већ и с тога, што материјална страна оних корпорација, које начелно заступају индустриски сталеж у нашој земљи долазе у све гори положај и то не толико због привредне кризе, која на против индустријалце тера да се све већма збију у своје организоване редове, већ у главном због тога, што материјални издаци који терете индустријалце са те стране, тамо где важи систем мешовитих комора, дакле свуда ван Србије, по закону опадају на коморе, дакле на оне организације које већ по својој структури не могу да воде довољно бриге о сталешким потребама наше индустрије. Ми у истини видимо да са сасма назнатним изузетцима свугде где има мешовитих комора постоје нарочити индустријски савези који се искључиво брину за сталешке интересе наше индустрије. Међутим цео принос који по закону терети индустрију иде интегрално у прилог коморама, тако да до 40% целокупног буџета мешовитих комора носи индустрија, која је осим тога приморана да и ван тих приреза допринесе издржавању својих савеза.

И не везујући ово питање за оно друго, да ли треба законом установити засебне или мешовите коморе, ми смо мишљења, да се индустријалци целе земље морају одлучно одредити за засебно заступништво својих сталешких интереса и само за ово заступништво приносити материјалне жртве, јер би у засебним коморама могућност употребе приноса индустријалаца у сврхе других сталежа било искључено.

Осим тога су нас информације које смо скупили у иностранству на лицу места учврстиле у убеђењу, да посве засебна сталешка заступства највећма одговарају модерном схватању сталешких организација и да се она мешовита заступства која још данас постоје у појединим земљама сматрају за историски баласт, који се подноси из традиционалних, а често богме и из личних разлога. Аргументи по којима се коморе као нека врста полузваничних, разликују од савеза као неке врсте чисто приватних сталешких заступстава, немају никаквог оправдања, јер оно што надлежно министарство интересује или је често мишљење једног или другог сталежа, односно једне или друге по-

крајине, или је пак компромисно мишљење више или свих сталеша, односно целе земље ; да ли та мишљења имају да донесу коморе или савези, министарству може бити све једно. Исто тако без оправдања је и аргуменат, да једино коморе могу истављати одобрења, уверења и слична полузванична акта, јер њих могу исто тако да иставе сталешке организације као што их сада истављају сталешке коморе у Србији. Ако се то не слаже са традиционалним менталитетом наших званичних кругова, те се сталешке организације место савезима могу назвати коморама. Онда би имали за поједине, географски опредељене крајеве, трговачке, индустријске и друге коморе; имали би за сваку сталешку организацију свих крајева скупа трговачку, индустријску и др. централу и имали би најзад један Савез или једно Централно Веће у којем би се састајали изасланици свих привредних централа.

И аргументи којима се служе званични кругови у хатар мешовитих комора, а који се односе на њихову тврдњу да их не интересује мишљење појединих грана већ мишљење целокупне привреде, говори много више у прилог засебних комора. Ево зашто. Да би се могло доћи до компромисног мишљења целокупне привреде, потребно је свакако да се претходно познаје мишљење сваке поједине привредне гране целе земље. Ово ће се последње несметано искристалисати само онда ако свака сталешка комора саопшти мишљење своје области својој Централни, која ће довести у склад чисто локалне подвојености разних мишљења својих комора и донети мишљење целе своје привредне гране пред Савез свих Централа. Као што је Централа довела у склад разне локалне интересе своје привредне гране, тако ће сад Савез Централа имати да доведе у склад разне сталешке интересе и да поднесе надлежном Министарству компромисно мишљење наше целокупне привреде. Чим би се на против једно питање третирао у мешовитим коморама, добило би се компромисно мишљење само једне области ; локални би се интереси укрштавали, и надлежно министарство не би добило јасну слику о питању како га посматра целокупна наша привреда.

Остаје само још да се побије аргумент, да је установа засебних, скопчана са мање трошкава него она мешовитих комора. У мешовитим би коморама сталешке секције морале бити оштро подељене ; свака би секција морала имати свој засебан буџет са засебним расходима и приходима, са својом архивом и библиотеком, са својим чиновничким апаратом и својим секретаријатом и онда би издаци, око тих секција били исти као они око засебних комора. Ако се пак секције не би оштро поделиле, настало би стање које данас постоји у крајевима са мешовитим коморама, т. ј., свака би привредна грана образовала поред коморе свој савез и своје центре и онда би издаци појединих привредних грана били куд и камо већи него што би били издаци око засебних комора и централа.

Најзад, локалне интересе у ужим гранама имале би да заступају мање јединице (експозитуре) које би зависиле од комора, а биле би уједно и ћелије система за изборе у коморама.

Ћ. Ћ.

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Међународна Организација Послодаваца у Брислу

Међународна Организација Послодаваца створена је иницијативом послодавачких делегата Међународне Конференције рада у Вашингтону.

Раније већ, у 1911. год. приликом народног конгреса послодаваца, одржаног у Турину за време једне изложбе, васкрсла је замисао о стварању ове међународне установе. Већ почетком 1914. год. успело је покретачима овог предлога створити темељ једне међународне организације, али је даљи рад у томе правцу морао бити обустављен почетком светског рата.

У год. 1919. позвати у Вашингтон на I. Међународну Конференцију рада, нашли су се први пут послодавци целог света на свечаној седници без претходне измене мисли у погледу на судбоносне проблеме, предложене за расправу, незнајући управо ни шта желе, ни шта могу постићи, речју неорганизовани пред сложним фронтом радника створеним претходном међународном организацијом и конференцијама за припрему начина остварења њихових социјалних тежњи.

Овако је стање показало неопходну потребу за сталном организацијом и комисија, одређена у Вашингтону, састала се је марта 1920. год. у Лондону и израдила пројекат статута. У октобру 1920. год. у Брислу Међународна организација послодаваца коначно је ступила у међународни живот.

Ова организација ево траје већ 6 година и броји 25 великих народа, међу којима, сем целе Европе, и представнике Јапана, Јужне Африке и Аргентине, док се са другим прекоморским државама још воде преговори, и ако су оне већ и сада са овом организацијом у сталној вези.

Међународна организација послодаваца бави се пре свега свима питањима, која су стављена или која могу бити стављена на дневни ред Међународне Конференције, као и оних, која се расправљају или могу бити расправљена од стране Међународног Биро-а Рада.

У састав ове међународне организације узете су у првом реду индустријске организације појединих држава, које представљају целокупну индустрију, а које опет са своје стране имају у своме саставу разне индустријске корпорације, стручне или покрајинске, према потреби индустрије дотичне земље. Свака оваква организација је члан Савета Међународне организације послодаваца.

Њена је структура следећа :

Међународној организацији рада и Међународним конференцијама рада одговара Савет :

Савету Међународног Биро-а Рада извршни Одбор, а Секретаријату Међународног Биро-а Рада Секретаријат Међународне организације послодаваца.

Савет се састаје сваке године најмање 1 пут и то пре почетка великих Међународних конференција рада. На овом састанку учествују делегати индустријских организација са оноликим бројем стручних експерата, колико разних питања има на дневном реду конференција. Овај Савет бира Извршни Одбор од 12 делегата разних народности. Овај се Извршни Одбор састаје сваких 3 месеца пре сваке сесије Савета Међународног Биро-а. Чланови Извршног Одбора уједно су и титуларни или помоћни чланови Савета Међународног Биро-а Рада. Сем тога уредује и један стални секретаријат у Брислу.

Кад год Савет Међународног Биро-а Рада има да претреса питања, која долазе на дневни ред конференција, Извршни Одбор Међународне организације послодаваца их предходно испитује, чини избор, посаветује се са члановима и доставља онда закључак својим члановима у Савету.

Када је питање изабрано од овог последњег, доставља се на проучавање Извршном Одбору, који се у појединим питањима

посаветује са представницима послодаваца, члановима Управног Одбора Међународне Организације Рада. Када је коначни упитник већ достављен владама, он се поново проучава и од неких разних организација, које онда своје мишљење, достављено њиховим владама, подносе и Извршном Одбору. На тај је начин Секретаријат Међународне организације послодаваца обавештен о мишљењима појединих послодавачких организација, из којих може створити коначни закључак.

Одмах после конференција, Секретаријат Међународне Организације послодаваца издаје извештај о раду конференција. Свако поједино питање дневног реда расправља се у томе извештају засебно, објављује се текст пројекта Међународног Биро-а Рада, упоређује се са противпредлозима или примедбама послодаваца и са предлогом, какав је изашао после претреса од стране комисије и доноси се текст пројекта, који је поднет на гласање конференцији. На тај се начин полаже рачун о разлици између постављеног циља и постигнутог резултата. Овај се извештај доставља свима учлањеним организацијама на знање.

У погледу радова Савета Међународног Бироа Рада, Секретаријат Међународне организације послодаваца поступа на исти начин, и издаје о његовим радовима по завршетку сваке сесије нарочите извештаје аналогно извештајима о конференцијама.

Ван конференција и сесија, Међународни Биро Рада одржава још неколико сталних комисија. Секретар Међународне организације послодаваца присуствује, у колико му је то могуће, седницама тих комисија, а ако је он спречен, онда члан послодавачке организације, који присуствује комисији, подноси извештај Секретаријату, те је на тај начин омогућено обавештавање чланова и о раду ових комисија.

Међународна организација послодаваца је једна организација, која ствара контакт и сарадњу између својих чланова. Овим личним контактом створена је атмосфера узајамног поверења и пријатељства, која влада између послодаваца. А то је ваљда и најинтересантнији резултат ове организације. У ту сврху одржаће се и у будуће пре почетка конференције саставак послодаваца и то сваке године у другој држави, како би се њима пружила прилика, да ступе у тешње везе са индустријом и индустријалцима дотичне земље.

Ако бацимо један поглед у назад, за време од 6 година рада ове организације, видећемо, да је тај рад био двострук. Испољавао се је са једне стране у унутрашњој организацији ; ту је требало прокрчити пут новом, уговорима о миру створеном организму и ставити га у покрет ; а са друге стране на конференцијама у решењу важних социјалних питања, поднетих на испитивање једној скупштини потпуно новог карактера, састављеној од делегата влада, послодаваца и радника.

У сарадњи на пословима унутрашње организације Међународног Биро-а Рада као и на припреми конференција, Међународна организација послодаваца успела је, да себи осигура најбоље представништво у Савету Међународног Бироа Рада.

Како по свему изгледа, успеће напорима послодаваца издејствовати боље утврђивање дневног реда конференција. Они желе, да Савет пре коначног избора дневног реда испита за сваку од појединих предложених тачака њен светски положај, односно законодавство и начин примене. Они траже, да се свако питање претходно потпуно разради и одреди обим, у којем узима у претрес, како би се избегло свако накнадно изненађење. Послодавци су се показали као присталице двоструког претреса сваког појединог питања : претходна конференција сазвана нацртом извештаја, одређује директиве без тачног установљења текста, и помоћу добивених директива израђује Међународни Биро Рада текст предлога. Они до сада узалудно траже сарадњу Савета код редиговања претходних и коначних извештаја, код утврђивања пројекта конвенција и препорука. И ако до сада начин дуплог претреса сваког питања није усвојен, послодавци не губе наду, да ће се овај њихов предлог коначно усвојити.

Дотерати рад Међународног Биро-а Рада, повећати успех конференција, то је лозинка послодаваца. А њихов се успех у том правцу најбоље види из признања г. Албера Томе, који у свом прошлогодишњем извештају каже :

»По свему судећи, дискусије у Савету и на Конференцијама припремљене су од стране послодавачке групе по једној солидној установи. Студије публиковане од стране Биро-а Рада као и разаслати документи предмет су свестране и пажљиве и ако по који пут мало опоре критике . . . . .«

Међународни Биро Рада је једна установа, са којом се мора рачунати, али она не може постојати без учешћа послодаваца.

Они морају у њему бранити своја гледишта, своје интересе. Њихова је сарадња увек била лојална..

Они су се упорно борили противу пројеката конвенција са претераним захтевима, у којима се је н. пр. тражило обустављање једне индустрије, којој је требао само нов правилник индустрија белила), или непотребно кочење производње противно сваком научном напредку под изговором потребе давања колективног одмора особљу, које се може и на други начин одморити (недељно 24 часовна обустава рада у стакларама). Ишло се је чак тако далеко, да се је тражило мишљење највише инстатације, Хашког Суда, о личном раду послодаваца код ноћног рада у пекарницама.

Али када се је расправљало о праву организовања радника, о обезбеђењу заштите жена и деца, о равноправности домаћих и страних радника, жртава несретних случајева приликом рада, о обештећењу оштећених радника приликом несретних случајева за време рада, о социјалном осигурању и томе сличном, послодавци су увек и без устезања гласали у прилог ових предлога.

Њихово држање у важном питању времена рада далеко је од непријатељства према аспирацијама радника, али послодавци као људи од искуства, навикнути су да воде рачуна и у својим личним пословима о разлици између неуклоњивих потреба и превеликих захтева. Они ће у будућности морати увек више и више пажње поклањати економској страни, економској реперкусији социјалних тежњи. У послератној збрци, у финансијском хаосу, који нас стеже, опажа се данас већ постепено подешавање новим приликама. Послодавци целог света учествују свима снагама у решавању привредних проблема. Како на пољу привредних тако и на пољу социјалних питања не чини се никада безуспешан апел на сарадњу ове организације послодаваца. Њени чланови желе, да буду не само послодавци већ и заштитници радника, који су свесни својих обавеза према онима, који с њима сарађују у производњи добара.

В.

Стање Народне Банке

Метална подлога у кованом злату повећала се у току месеца октобра. Тако је готовина у злату износила 83,5 милиона (према 82,6 у септембру и 81,6 у августу). Кад се зна да је читав низ месеци метално покриће у злату било стационарно, онда је за похвалу тежња Народне Банке да увећа своју златну готовину.

За будућност курса динара утешна је појава, да се опет повећао депо страних девиза. Докле је крајем августа тај депо износио 297,1 милион, крајем септембра се пење на 319,2 милиона, а у октобру на 354,5. За последњи месец дана повећање износи 35,3 милиона.

Куповање девиза за државни рачун, Преко Народне Банке, рефлектује се на страни пасиве у повећању новчаничног оптицаја. Циркулација је достигла скоро шест милијарди (5919 милиона) и ако се настави овако форсирано повећање стока девиза, онда има изгледа да се оптицај још више увећа. Менични портфељ, међутим, у октобру показује извесно смањивање: за 24,7 милиона. То је, врло вероватно, пролазна појава, јер у ово доба године зајмови по есконту достижу максимум. Зајмови на залогe повећали су се скоро за десет милиона.

Код осталих позиција није било знатних промена. Банчине обавезе по жиро рачунима, као и по разним рачунима, прилично су се повећале. То долази поглавито отуда, што новчани заводи — главни клијенти Народне Банке — држе свагда спремну готовину због неприлика које владају у нашем банкарству.

У појединостима стање Народне Банке било је 31. октобра о. г. као што следује:

АКТИВА	За месец		
	1926	дана	
	31-X	+	или —

МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	82,6	83,5	+ 0,9
у кованом сребру	17,5	17,5	—
у страној монети	0,7	0,5	— 0,2
у депоима на страни у разним валутама	319,2	354,5	+ 35,3
Укупно	420,0	456,0	+ 36,0
ЗАЈМОВИ:			
на менице	1.285,2	1.260,5	— 24,7
на хартије од вредности	243,9	253,5	+ 9,6
Укупно	1.529,2	1.514,0	+ 15,1
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница	1.151,9	1.151,9	—
рачун привр. и сталне размене	351,5	352,3	+ 0,8
по зајму на бонове обрт. капитала	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000,—	2.000,—	—
Укупно	4.469,7	4.470,5	+ 0,8

ПАСИВА

Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено	30,0	30,0	—
Резервни фонд	8,0	8,0	—
Новчанице у течају	5.718,6	5.919,5	+ 200,9
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима	353,5	420,5	+ 67,0
по разним рачунима	274,8	309,4	+ 34,6

БЕЛЕШКЕ

Реорганизација саобраћајне службе

Већ више од две године дана са разних страна подвлачена је потреба да се саобраћајна служба подвргне коренитој реорганизацији. И у колико је време више одмицало и уз то питање о утицају возаринских ставова на унутрашњи и извозни промет постајало акутније, у толико се више то питање потискивало у први ред. Најзад је оно после исцрпног претреса стручњака обрађено у облику нацрта програма за реорганизацију. Творцац је, како изгледа, у главном помоћник Министра Саобраћаја инжењер г. Бора Поповић.

у тренуцима када је природа питања и проблема налагала одлучан и брз рад.

Ма да елаборат није још предат јавности, пошто о њему има претходно да да реч Министарски Савет, ипак се о њему, односно о његовим главним одликама сазнаје ово :

Ради се на измени уредбе од 1919 године, по којој се сада обављају сви послови Министарства Саобраћаја и Генералне Дирекције Државних Жељезница. Та је Уредба донета хитно без дубљег разматрања и проучавања наступајућих потреба, услед неодложних потреба пре седам година. И њен најкрупнији недостатак показао се у великој збрци права, дужности и надлежности Министарства и Генералне Дирекције. То је био један од највећих, ако не и највећи кривац за многа и излишна лутања

Због тога се нацрт програма за реорганизацију саобраћајне службе у првome реду односи на поделу надлежности и послова између Министарства Саобраћаја и Генералне Дирекције Државних Жељезница. У будуће треба да између њих постоји овакав однос :

Генерална Дирекција постаје орган за иницијативу и обраду свих комерцијално-тарифских питања, обухватајући ту и преговоре са иностранством. Министарство ће уживати право да озваничава мере и предлоге првога тела.

На тај начин Генерална Дирекција добија широко поље рада и скоро потпуну самоуправу. Њен шеф, Генерални Директор, ужива готово неограничан уплив на све послове унутрашње персоналне природе : поставља, награђује, кажњава, смењује и отпушта особље. Постављање шефова великих одсека има се вршити путем конкурса. Но у замену за тако широку моћ Генерални Директор прима на себе пуну и потпуну одговорност

према одредбама свих законских прописа : о државним чиновницима, грађанском и кривичном поступку и др. за сваки застој који проузрокује или неправилност коју почини ма који службеник Дирекције.

Дирекција ће повећати број стручног особља на тај начин што ће се при обласним дирекцијама и Министарству Саобраћаја укинути многа одељења и заменити најнеопходнијим референтима за веће и важније гране саобраћајне службе. Саобраћајна комерционално тарифска служба биће такође сконцентрисана у Генералној Дирекцији. Као њен одељак организоваће се статистички одсек са око стотину чиновника који ће према нарочитим упутствима, који су већ текстуално предвиђени, имати за дужност да прибира, сређује и публикује све податке о разним сталним и повременим расходима жељезница као и податке о њиховом стању и промету.

Уз Тарифски Одбор који и даље треба да остане као стручан саветодавни орган за чисто тарифска питања, постоји у нацрту програма реорганизације саобраћаја и намера за оснивањем једног великог Савета за саобраћајну политику у опште. Ово тело имало би се устројити тако да у њему дођу до израза сви сталежи и сва занимања и позиви који имају веза са саобраћајном политиком у односу на тарифе, изградњу пруга, радионице, мостове, комерционалну, машинску и саобраћајну службу и др. За чланове би се бирали преставници свих привредних сталежа : земљорадници, индустријалци, трговци, занатлије, инжињери и јавни радници.

Како овако широке и дубоке промене морају довести до отказа службе и пензионисања многих садашњих службеника постоји намера да се вишемесечним отказом свима таквим лицима пружа могућност да благовремено обезбеди себи нова запослења.

Загребачка конференција о железничкој тарифи

На позив Загребачке Трговачке-Обртничке Коморе одржата је под председништвом Госп. С. Д. Александра председника Земаљског Савета Индустријалаца, у Загребу 11 октобра конференција представника свих Комора и привредних Корпорација. Том је приликом узет у стручан и исцрпан претрес сав уплив који ставови нове жељезничке тарифе врше на разне гране трговинске и индустријске радиности у држави.

На крају је донета резолуција којом се констатује :

1. Да начин на који је донета нова тарифа није дао могућности да Тарифски Одбор даде своје мишљење.

2. Да линеарно повишење ставова у времену кризе тешко погађа све привредне кругове ;

3. Да нова тарифа излази на сусрет само неким али не и свима иначе оправданим жељама и предлозима привредника, ма да стање и привреде и саобраћаја налаже пре свега нормализацију жељезничких расхода и прихода, а нарочито, пак, укидање позиција расхода на инвестиције и организацију финансијско-комерцијалне службе ;

4. Да и ова тарифа тешко погађа млинарство Хрватске и Славоније и доводи у питање и сам опстанак њихових млинова ; а да ради тога претрес мера за побољшења таквога стања ваља поверити Тарифском Одбору ;

5. Да неминовне и преке потребе изискују спровођење у живот директних тарифа са државама као што су : Грчка, Италија, Аустрија, Чехословачка и Мађарска као и транзитних тарифа.

* * *

Pruga Štip—Kočane

27. Septembra predata je javnome saobraćaju novo izgrađena pruga Štip—Kočane. Na taj način željeznička mreža normalnoga koloseka u Južnoj Srbiji povećana je ukupno za 86 kilometara.

Nova pruga je duga 34 kilometara. Njena izgradnja koštala je državu oko 34 miliona dinara. Svi radovi oko njenog podizanja izvedeni su za nepunih četrnaest meseci. Kao radna snaga učestvovala je vojska sa meštanima.

Pruga Štip—Kočane kao nastavak ranije sagrađenog kraka Veles—Štip, kraj svih odlika koje ističu njena preimućstva za vojne potrebe, u slučaju ratnoga stanja, ipak ima prvenstveno privredno-socijalni karakter. Ona je prvi bočni izdanak moravsko-varždarske, željezničke arterije južno od Ristovca, prva etapa u velikome idejnom programu saobraćajnog unapređenja južnih krajeva.

Njen praktični uticaj postaje u nekoliko jasan već sada. Predeli kroz koje ona prolazi spadaju među najbogatije krajeve ne samo Južne Srbije već, može se reći, celokupne narodne zajednice. O tome svedoče ne samo dopisi i opažanja stranih i domaćih putnika koji su za poslednjih trideset i četrdeset godina prolazili kroz dolinu Bregalnice i Kočansko polje već i najpovršniji pogled na raznovrsnost poljoprivrednog, stočarskog, šumskog i rudnog bogatstva kojima ti predeli obiluju. U njima se intenzivno seju sve vrste žita, naročito kukuruz kome se pridaje osobena važnost na lokalnim pijacama, duvan, pamuk, mak, pirinač, gaji se voće i povrće : čuveni vinogradi i bostaništa. Okolne planine koje u kružnome obliku štite ravnice i kotlinu od naglih i oštrih atmosferskih promena i utiču da podneblje bude blago i da obrađena polja obiluju vodenim talogom i svežim nanosom koji održavaju i jačaju njihovu plodnost, spadaju među najvažnije stočarske krajeve Južne Srbije. Na njima se skuplja mleko koje se, potom, na bačijama prerađuje u maslo, beli sir i kaškavalj, proizvode radi njihovoga kvaliteta rado tražene na svima pijacama Levanta i Male Azije. Sa njih se dobijaju i znatne količine živih grla za izvoz, sirovih koža kao i koža od divljači.

Veliki kompleksi šuma do sada su malo i površno bili predmet stručne privredne eksploatacije. Tako isto i rudarstva. Glavni razlog za osustvo radova šireg obima u ovome pravcu leže u nedostatku dobrih saobraćajnih veza. Sada je ta praznina u velikoj meri popunjena, te se s pravom može očekivati polet nezapamćenih razmera u najbližoj budućnosti.

Saobraćajne prepreke su uticale takođe i na pojačavanje gustine naselja. Mešanja sa stanovništvom drugih krajeva bliže i dalje okoline bila su retka. Pri tom, kao posledica ratova od 1912—1918 godine, dobar deo mu-

slimanskog življa napustio je bregalničku dolinu i kočansku kotlinu. Na taj način uz jačanje privredne delatnosti nova pruga će otvoriti nove kapije za prirodnu i zvaničnu kolonizaciju, koje će, van svake sumnje u duhovni život naroda starosedeoца uneti nove i savremenije pojmove i pokrete.

U svakom slučaju nova pruga znači jednu veliku dobit i po Južnu Srbiju i po celu državu.

D. M.

*

Продајне цене чилске шалитре за 1926—27 годину.

Управа Удружења Произвођача Чилске Шалитре на своме састанку, одржаном у Валпараизу 29. маја т. г. одредила је продајне цене шалитри за период од 1. јуна 1926. до 31. марта 1927. год. Нове цене су за 1 шилинг (око 13.50 дин.) ниже по метричкој центи од продајних цена у прошлој 1925-26. години:

Желећи да утичу на још јаче снижење цене чилској шалитри, произвођачи су предложили чилској влади да смањи извозну таксу на овај важан артикал.

На седници Удружења Произвођача одржаној 11. августа т. г. у Валпараизу саопштен је извештај чилске владе, која на жалост није прихватила предлог Удружења Произвођача Шалитре. Према томе предвиђене цене од 29. маја за период од 1. јуна 1926. до 31. марта 1927. нису могле бити накнадно снижене.

Те су цене за 100 кгр. чилске шалитре бруто за нето у оригиналним врећама на чилској обали као што следи:

за јуни 1926	L 0—18—5	с предпоставком да је L.-275 износило би	250.95
за јули „	„ 0—18—4	„ „	252.08
од 1—15 авг.	„ 0—18—5	„ „	255.55
„ 16—31 „	„ 0—18—7	„ „	255.52
„ 1—15 септ.	„ 0—18—9	„ „	257.81
„ 16—30 „	„ 0—18—11	„ „	260.11
„ 1—15 окт.	„ 0—19—1	„ „	262.40
„ 16—31 „	„ 0—19—5	„ „	264.60
„ 1—15 нов.	„ 0—19—4 ¹ / ₂	„ „	266.41
„ 16—30 „	„ 0—19—6	„ „	268.13
„ 1—15 дец.	„ 0—19—7	„ „	269.27
„ 16—31 „	„ 0—19—8	„ „	270.42
„ 1-I. до 31.-III. 1927	L. 0—19—9	„ „	271.56

Цене рафинираној чилској шалитри (96⁰/₀) и другим специјалним производима по споразуму.

Продаје ће се закључивати само 1. 8. 16 и 23. дана у сваком месецу код Делегације произвођача Чилске Шалитре за Краљевину С.Х.С. у Београду, Поенкарева ул. 35.

Енглески капитал у нашој земљи

У дневној штампи, а нарочито у привредној преси, било је ових дана доста речи поводом престанка рада Енглеске Трговинске Банке, која од 1. јануара 1927 затвара свој филијал у Београду. Тим поводом наглашено је, да ће енглески капиталисти радити и даље у Југославији преко Англо-Аустријске Банке из Беча, која се сада претвара у Англо-Интернационалну Банку.

Под називом : *»Ситуација у Југославији ; недостатак страног капитала«*, доноси The Financial Times један извадак из месечног Прегледа Англо-Аустријске Банке уз примедбу, да је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, можда, најмање позната у Енглеској од свију држава у Средњој Европи и на Балкану.

»Познато је, вели се у томе чланку, како су Енглези недовољно упознати са географијом Европе после рата. У исто доба пак су Југословени, а нарочито Срби, који су једна дична војничка раса, урадили врло мало, да потпомажу странца, који би желео, да студира прилике у њиховој земљи. Овим речима никако није жеља, да се да подстрека Југословенима, да поплаве Енглеску потоцима пропагандне штампе. Ипак, факат, да се не може ништа наћи за Југославију на француском, немачком или енглеском језику, довољан је доказ за изузетни (singular) недостатак предузимљивости, који је испољила Влада Југославије у њеним односима са западном Европом.

»Овај недостатак контакта између Југославије и Велике Британије озбиљно шкоди интересима обеју земаља. Он је штетан за Југославене, пошто је за развитак њихове земље потребан страни капитал, а недовољан контакт са новчаном пијацом у Лондону је главна препона за закључивање страних зајмова. У исто доба недовољан контакт је штетан и за финансијске и трговинске интересе Енглеске, пошто је Југославија, можда, навјише компактна од свију држава-наследница и стога најповољнија за инвестирање страног капитала.

Енглези су за сада и сувише склони, да Југославију посматрају у у светлости пре-ратне Србије. Заборавља се овом приликом на огромно повећане територија, становништва и природних богатстава, које је нова Краљевина добила на основу уговора о миру. С друге стране и Југословени, који би радо поздравили тешњи контакт са Енглеском, осећају недостатак интереса код енглеског јавног мишљења према њиховом прегнућу на реконструкцији своје земље. А кад виде још и то, како енглески капитал притиче у друге земље Средње Европе, Југословени су готови да дођу до закључка, како су њихове огромне жртве у току рата заборављане.

И поред привредне кризе, која се сада примећује у Југославији, нема места страховању или песимизму за њену будућност. Велики напори Југословена, да доведу у ред своју домовину, не смеју се преумањити. Садања криза, у ствари, може се сматрати као криза оздрављења. Она је произашла из покушаја, да се уклони нездраво стање створено лаусним просперитетом из периоде инфлације и експанзије. За две последње године буџет земље је у равнотежи, а трговинска биланса активна.

Југославија је опширно тле за примену енглеског капитала у првом реду стога, што је њена привреда неразвијена и што у земљи нема довољно сопственог капитала, а у другом реду и стога, што се земља за сада налази изван терена светске конкуренције. У свакоме случају има аномалије у факту, да Југославија, којој треба страни зајам, мучно налази поверење у великим државама, које су у стању да тај зајам пруже, док међутим у исто доба друге државе у Централној Европи су имале више успеха у привлачењу страног капитала».

The Financial Times о угљу и пољопривреди.

Нема потребе, да нарочито наглашујемо вредност и значај овога привредног листа, који излази у Лондону, а третира проблеме целокупне светске привреде.

У расправама из области привреде често се цитира индекс цена на велико, који се редовно објављује у овоме листу сваке недеље. Индекс обухвата цене за 73 продукта, подељених у 9 група.

Међутим, ако би хтели, да се служимо овим индексом цена, морамо обратити пажњу на једну важну околност. Пошто се од маја месеца, када је почео рударски штрајк, угаљ не котира на продуктим берзама, индекс се заснива на ценама за угаљ, које су постојале у току месеца априла. Међутим енглеско Министарство Трговине утврдило је, да је цена угљу у земљи порасла за 50⁰/₀. Када би се индекс цена прерачунао с обзиром на ову околност, он треба да износи :

94.0 а не 91.9 у односу према ценама 1925 године (— 100)

144.7 а не 141.5 у односу према ценама 1913 године (— 100)

О овој околности треба да водимо рачуна, када се спремамо да правимо закључке, који се оснивају на индексу цена, објављеном у овоме листу.

Поводом пољопривредне кризе, која се опажа у нашој земљи, од стране многих стручних лица често се препоручује повећање сточарске продукције, а на рачун житарске. Интересантни су стога закључци, до којих је дошао Економски Комитет Британске Империје, који је сазван марта месеца ове године, а коме је задатак, да проучи и утврди, у којој мери се потрошња животних намирница у Енглеској покрива од стране »Империје«, т. ј. њених колонија и доминиона.

Константовано је овом приликом, да код увоза животних намирница прво место заузима жито, брашно и житарски продукти са 120 мил. ф ст. На другом месту долазе стока, месо и месарски продукти са 106 мил. фунти и на трећем месту са 70 мил. фунти млеко и млечни продукти. Од ових 70 мил. половина се увози из енглеских колонија, али треба подвући, да је овај постотак различит код разних продуката: он износи 91⁰/₀ код сира, 71⁰/₀ код маргоцина и 54⁰/₀ код маслаца (путера).

У вези са овом константацијом Комитет израдио је читав низ мера и препорука, којима је циљ да се повећа увоз ових продуката из енглеских колонија, а на штету произвођача у страним земљама.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. Branko Aleksander

Das Jugoslavische Bankwesen

Naša je privredna literatura veoma mršava. Osim par učbenika političke ekonomije i nekoliko rasprava o našem valutarnom pitanju, te nekoliko prikaza o stanju naše industrije, mi imamo jako malo originalnih radnja koji bi dali jedan jasan i logičan prikaz izvjesnog ekonomskog pitanja ili problema. Glavni dio naše privredne literature nalazi se razbacan po raznim časopisima i dnevnim novinama.

Kod nas pogotovo fali djela koja bi dala jedan sistematski prikaz izvjesnog pitanja tako da bi čitalac mogao dobiti jasnu sliku čitave stvari. Eto mi još ni danas nemamo na našem jeziku jednu radnju koja bi prikazala recimo naše valutno pitanje u svim njegovim fazama, a isto nam tako fali jedno sistematsko djelo o problemu naše agrarne reforme, sve pitanja koja su tako dugo bila na dnevnom redu, pa ipak se nitko nije našao koji bi kritički prikazao i ocjenio sva ta tako važna pitanja.

Izgleda čudno a ipak je tako da se gro literature koja se bavi našim privrednim problemima rekrutira iz disertacija onih naših studenata koji na inozemnim universama doktoriraju iz političke ekonomije ili iz trgovačkih nauka pa za svoju tezu redovito uzimlju naša privredna pitanja. Tako već imamo nekoliko disertacija koje tretiraju našu valutnu reformu dotično valutni problem, zatim našu agrarnu reformu, probleme naše vanjske trgovine, carinske politike i sličnoga,

Kao što je i naravno samo jedan dio tih disertacija prelazi prosječnost i zavrijeđuje da se na njih osvrnemo. U svakom slučaju da nije tih disertacija, mi bi imali daleko manje privredne literature nego što je imamo pa prema tome treba to imati u vidu kod ocjene tih disertacija. Obzirom da se te disertacije daju na ocjenu profesorima inozemnih universa, koji slabo ili nikako ne poznaju naše privredne prilike, nije nikakvo čudo što u tim disertacijama veoma često ima i stvari koje ne stoje ili koje su skroz krive. Tek sada kad se počmu izrađivati i disertacije za postignuće doktorata na Ekonomskoj-Komercijalnoj Visokoj Školi u Zagrebu, dakle kod nastavnika kojima su poznati naši privredni problemi, takove se disertacije, bar ne na našem jeziku ne će više moći usvajati prije nego što se podvrgnu temeljitim revizijama i ispravcima.

II

Jednu znatnu iznimku u tom pogledu daje nam doktorska teza univerze u Baselu g. Dr. Branka Aleksander. U prvom redu što tretira jedno važno pitanje koje kod nas uopće nije tretirano, a drugo po načinu obradbe. Mi nemamo ni na našem jeziku a koliko mi je poznato ne postoji ni na jednom stranom jeziku, djelo koje bi nam dalo jedan cjelokupan prikaz našeg novčarstva. Pogotovo je u prečanskim krajevima potpuno nepoznato kakove su bile novčane prilike u predratnoj Srbiji a u Srbiji sigurno opet malo tko pozna kakove su bile prilike u djelovima Austro-Ugarske koji su danas sastavni dio naše države. U svakom slučaju ovo je prva knjiga u kojoj je uzeto u pretres i ocjenu čitavo naše bankarstvo, prije, za i poslije rata. Samo je za žaliti da je sticanjem prilika ova knjiga izašla u njemačkom jeziku, pa se opet događa da se o nekim našim pitanjima daleko bolje možemo informirati iz strane a ne iz naše literature.

Dr. Aleksander dijeli svoju radnju u tri djela: u predratni, ratni te poratni razvitak. Kako je i jasno, govoreći o stanju našeg novčarstva prije rata mora redom da prikazuje stanje u Srbiji te pojedinim djelovima bivše Austro-Ugarske, budući da u ono doba veze između novčanih zavoda pojedinog područja bile su minimalne. Za vrijeme rata, zbog okupacije opet može biti govora o razvitku novčarstva u krajevima bivše Monarhije a tek u trećem, poratnom djelu može se spominjati naše novčarstvo kao jedna cjelina budući da tek sada može biti govora o većoj ekspanziji našeg novčarstva i o njegovom djelovanju diljem čitave naše države.

U prvom djelu pisac nam u zbijenoj formi daje jedan odličan prikaz našeg novčarstva u pojedinim djelovima naše sadašnje države služeći se bogato statističkim materijalom do kojega je mogao doći dugim traganjem, daje nam i tačan prikaz našeg predratnog novčarstva obzirom na pojedine poslovne grane. Tako je prikazan rad emisijonih banaka u Srbiji bilo u našim krajevima Monarhije. Specijalna je pažnja posvećena hipotekarnom kreditu i njegovoj organizaciji i podaci koji su tu sakupljeni od znatne su vrijednosti za uporedbu između predratnog i današnjeg stanja.

U trećem djelu koji je posvećen našem današnjem novčarstvu pisac na temelju najnovijih statističkih podataka do kojih se je na bilo koji način moglo doći prikazuje nam najprvo djelovanje Narodne Banke, zatim daje jedan kratak prikaz razvitka naše valute a onda se specijalno bavi pitanjem stranog kapitala u našem novčarstvu. Obzirom na veze koje autor ima sa našim privrednim krugovima tu nam daje neke podatke i informacije koje na drugom mjestu ne možemo naći. Specijalna pažnja posvećena je koncentraciji i ekspanziji našeg novčarstva tako da je i za tri naša najveća novčana zavoda izradio i poseban prikaz njihovog angažmana kod pojedinih novčanih zavoda, industrijalnih i trgovačkih poduzeća. Iz ovoga prikaza jasno se vidi, u kojoj su mjeri pojedini vodeći novčani zavodi izravno angažirani u našoj privredi.

Pri koncu pisac, opet na temelju obilno upotrebljenog statističkog materijala kojeg je i sam pisac u većini slučajeva morao sam sakupljati i srediti, daje nam prikaz pojedine poslovne grane našeg poratnog novčarstva, i to ne samo za novčane zavode u užem smislu rijeći već i razne štedionice, seoske zadruge i slično.

Osim statističkog materijala koji je upotrijebljen u tekstu na koncu se nalazi i nekoliko tabela koje nam daju jasan prikaz razvitka našeg cjelokupnog novčarstva. Ove tabele izrađene su sa mnogo razumjevanja i dobro će poslužiti svim onim koji se bave našim privrednim problemima.

Radnja Dr. Aleksandra u velike prelazi obične disertacije, ona obzirom na materijal koji je sadržan i kako je obrađen zastupa veoma lijepo mjesto u našoj skromnoj privrednoj literaturi pa će svi oni koje interesiraju naši privredni problemi, u prvom redu pitanja našeg novčarstva, morati često za njome posizati.

Dr. Ivo Bilin

Збирка конвенција међународног бироа рада. Београд, 1926.

Централни секретаријат Радничких Комора под редакцијом свога секретара Д-р. Живка Топаловића дао је ове конвенције, од којих је неке наша Влада упутила Народној Скупштини на озакоњење, и неке чак и без тога предлога! Међутим, све би се те конвенције, које узимају у заштиту радну снагу, требале још давна ратификовати као обавезни закони за нашу земљу — да код наших меродавних фактора има више социалнога смисла и да у нас раднички покрет преставља ма какву снагу!

Како је, међутим, раднички покрет разбивен у прах и пепео, то се по оној Ласаловој: *колико снаге толико и права*, игноришу сваке социалне реформе...

На жалост, чак и главни функционер нашега до праве беде доведенога радничкога покрета иде у Женеву, да тамо свршава неке послове *међународног* радничког покрета, као да смо све *своје* послове посвршавали, као да смо *свој* раднички покрет ујединили, подигли, окрепили и до праве га снаге довели!...

Д. Л.

Д-р Божидар Ација: *Међународна организација рада.* Загреб, 1926.

Могло би се рећи да је ово потпуно идеалистичко посматрање значаја међународног бироа рада, који је заснован при Друштву Народа у Женеву, или бар претерано хвали-

сање те установе, која је без реалне могућности да нагна поједине државе на испуњавање извесних обавеза. Ту, реалну могућност, имају само раднички покрети појединих земаља, у колико они сами имају реалне снаге. А ако немају те снаге, онда је за њих међународни биро рада само једна фатоморгана, и ништа више!

И зато је највећи злочин према радничким класама појединих земаља, ако им се преувеличава значај међународног бироа рада, у место да се предузимају све мере око подизања и снажења самих радничких покрета.

Д. Л.

Раднички синдикати. Београд, 1926.

У овој су збирци, коју је издао централни секретаријат Радничких Комора, два рада: *Правци и струје у радничком синдикалном покрету* од Богдана Крекића и *Међународни синдикални покрет* од Владимира Војтинског.

Први рад има задатак да изложи правце и струје синдикалног покрета у свету, али му цензура секретаријата није допустила да у потпуности буде изнесено поглавито гледиште Марксово и Екштајново на неутралност синдиката. И то нас је, право да речемо, изненадило: јер бар у радничком покрету треба да има слободе мишљења, и бар Марксова и Екштајнова гледишта се ту не би смела цензурисати. А Маркс и Екштајн су за партиску независност синдиката!

Подаци о међународном синдикалном покрету су штампани у раду

Војтинскога *Цео свет у цифрама*, па су одатле и узети. Д. Л.

Јагодичасто воће. Гајење и прерада. Од Павла С. Петковића, Београд, 1926.

На 39 страна је г. Петковић сабио и гајење и прераду јагодичастог воћа; међутим, А. М. Рабиновић је у *Јагодње растенија* тај предмет обрадио на 164 стране великога формата. Стога је много боље било превести ово исцрпно дело Рабиновића, него ли писати »оригинално« делце, веома скраћено и, због тога, веома непотпуно.

Међутим, јагодичасто воће заслужује пажњу у нашим економијама, јер оно може доносити изванредно велике приходе не само као свеже, већ, особито, као прерађено. И те приходе могу да доносе не само јагоде, огрози, рибизле и купине, већ особито још и *боровнице*, оне, ако би се на њих обратила пажња, могу доносити многе милиуне прихода као осушене, прерађене у пекмез, у сирупе, и т. д.

Дужност би, стога, наших економиа била да *озбиљну* пажњу поклоне јагодичастом воћу и да воде једну трајну и успешну пропаганду за њихово гајење. Д. Л.

Обрађена земља и жетвени принос у 1925 и 1924 години.

Издање Министарства Пољопривреде и Вода краљевине Срба, Хрвата и Словенаца; Београд, 1926.

Ово је већ шеста година како се ова статистика издаје.

Недостатак јој је велики што не води рачуна о шумама, јер је и под њима економски искоришћено земљиште, о друмовима, јер и они престављају економски користан простор, о водама, које могу постати изванредно економски корисне. Јер, тек кад би и ти простори били обухваћени, онда би имали цело пространство наше државе, које износи 24,848.829 хектара; јер по прегледу обрађене земље ми смо имали:

1920 год.	10,725.188 хектара
1921 „	11,099.370 „
1922 „	11,315.901 „
1923 „	11,351.254 „
1924 „	11,028.202 „
1925 „	11,122.863 „

А немогуће је да више од половине укупне површине наше буде неспо-

собно за обрађивање! Чак и да је неспособно, потребно је било и томе ухватити рачун и изнети га.

За ових шест година земља за обрађивање овако је била подељена:

године	зиратна земља	%	баште и вртови	%	ливаци	%	пашњаци	%	виногради	%	воћњаци	%	баревитови	%
1920	6,029.466	56,22	?	?	1,510.225	14,8	2,558.669	23,86	171.162	1,59	234.283	2,19	221.383	2,06
1921	6,265.266	56,45	154.221	1,39	1,529.319	13,78	2,545.847	22,94	171.636	1,54	237.128	2,14	195.953	1,76
1922	6,376.193	56,35	153.379	1,36	1,564.283	13,82	2,638.565	23,31	167.711	1,48	249.742	2,21	166.028	1,47
1923	6,276.191	55,19	154.032	1,36	1,607.553	14,16	2,095.505	23,75	166.786	1,47	255.781	2,25	195.406	1,72
1924	5,916.978	53,65	120.457	1,09	1,595.699	14,47	2,811.460	25,49	165.420	1,50	250.917	2,28	167.271	1,52
1925	6,017.178	54,10	125.265	1,13	1,640.805	14,75	2,758.729	24,80	177.911	1,60	250.955	2,26	151.960	1,36

Врло је мала количина башти и вртова; отуда и имамо мало поврћа и очајну оскудицу у исхрани, особито у променама, које су безусловно потребне при исхрани. Међутим, ливаде и пашњака имамо и сувише много, што је само доказ једнога очајно екстензивнога сточарства, и сточарства малобројнога. Кад би се те ливаде и пашњаци употребили за обрађивање, а више се гајило луцерке, црвене детелине, грахорице, мухари, сточне репе и т. д., имали би једно узорно интензивно сточарство, држали би, у ствари, више

стоке, развили прераду млека до крајних граница могућности, а са издашним количинама сурутке потхраљивали би огромне количине прасади и свиња, те би приноси од сточарства ишли годишње у читаве милијарде.

Срамота је, уз то, да нам велики простори земљишта леже под барама и ритовима, код таквих средстава исушивања, која би те просторије, пуне, иначе, хумуса и тресета, претворила у најплодније њиве!

Зиратна је земља била под овим условима:

године	зрнасто биље	маунасто биље	коренасто и кртол. биље	инду- стриско биље	баштен- ско биље	сточно пићно биље
1925	4,953.473	92.708	261.646	117.880	85.121	208.075
1924	4,843.589	71.987	249.526	138.658	76.780	228.947
1923	4,632.331	71.589	244.752	99.248	79.848	237.738
1922	4,710.894	73.916	269.218	88.105	84.803	225.350
1921	4,625.477	99.997	251.703	88.828	77.896	232.204
1920	4,379.398	82.538	242.419	80.172	71.144	223.727

Маунасто, коренисто, кртоласто, индустриско и баштенско биље узима минималне површине; стога и јесте извоз тога биља минималан, као што се и наш свет злопати не подмирујући своје потребе у довољној мери.

Услед сасвим рђаве обраде земље и сасвим ограничене употребе гнојива, наши су жетвени приноси сасвим мали, у сравању с другим земљама, које нити имају такву ораницу као ми, нити толико калорија у сунчевим зрацима колико ми, управо очајни. Они су 1925 године са једнога хектара износили, ипак, више него ранијих година:

	товара
пшеница озима	11,83
„ јара	8,63
јечам озима	11,90
„ јара	9,70
раж озима	10,55
„ јара	7,50
овас	10,05
кукуруз	18,30
наполица	9,96
крупник	7,25
хељда	8,23
просо	9,05
пиринач	9,95
пасуљ	10,22

грашак	8,37
сочиво	7,75
боб	9,71
граорица	12,03
кромпир	53,08
сточна репа	130,46
мрква	65,55
репа угарњача	57,39
шећерна репа	154,24
памук	5,05
лан	7,84
конопља	11,82
олајна репица	8,23
мак	2,69
дуван	8,—
хмељ	5,44
цикорија	82,42
купус	69,06
лук црни и бели	34,79
патлиџан	53,95
паприка	23,29
диње и лубенице	62,47
детелине	33,86
луцерка	37,84

Из ових цифара се може утврдити нечувена заосталост наше пољопривреде. А како се њома занима око 80% становника и како је она у нас *главна* грана привредна, у чији се извоз полаже нада да послужи за изравнање међународнога биланса и за његово активно стање, које би нам омогућило подмирење

великих јавних терета и оснажење наше националне валуте, то нас овакво стање наше пољопривреде мора у озбиљну бригу бацити.

Једини, пак, пут да се извучемо из тешке економске ситуације, у којој смо и у којој ћемо још дуго морати бити, јесте: појачање пољопривредне продукције, отварање рудника и њихова велика активност, подизање првобитне индустрије. Већ отварање рудника и њихова велика активност и подизање првобитне индустрије би имало за последицу извесно унапређење пољопривреде. Али се на њезином унапређењу

мора и непосредно радити; потребно је, у првом реду, по селима подићи основну школу од 4 на 8 разреда и учинити је потпуно радном школом са пољопривредом као наставним градивом. *Без осморазредне радне школе се наша пољопривреда не може унапредити.*

Потребне су, разуме се, и друге мере, посредног и непосредног карактера, за подизање пољопривреде; али се она, одиста, у данашњим приликама не може подићи без осморазредне радне народне школе!

Драгиша Лапчевић.

Исправка

У броју 10 »Економиста« за октобар о. г., при прелому слога поткрале су се извесне грешке које кваре смисао у расправи г. д-ра Јована М. Савића *»Техника статистике«*.

Тако на стр. 779 место става који почиње са »Модус«, треба да дође трећи став са стр. 785 »Апарати за сређивање... па све до стр. 787 до последњег става који почиње речима: »Његова је дужност...« Место овога, треба да дође први став са стр. 793 »Променљиве статичке серије...« итд. све до стр. 801.

На стр. 779 од речи »Модус...« треба да дође све до 784 (пета фаза) а одатле иде добро све до стр. 785 (»Апарати за сређивање...« трећи став).

Најзад, за овим треба да дође последњи став стр. 787 »Његова је дужност...« па до стр. 793 »Променљиве...« (први став).

Молимо читаоце да нас за ову омашку изволе извинити и да исправку приме знању.

Уредништво.

Набавка кудељног платна

Управа Државних Монопола набавиће путем друге оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 16. децембра 1926. г. у канцеларији управника Државних Монопола у 11 часова и то : 197.000 мет. кудељног платна ширине 75 см., 50.000 ком. конопаца од кудеље од 4 спрега, дужина 6 мет. све за потребу фабрике Дувана у Сарајеву за повез Бос. Херц. Дувана бербе 1926. г. На овој лицитацији имају право учешћа домаћи и страни лиферанти.

Услови као и сва друга обавештења по овој лицитацији могу се добити у канцеларији Економног Одељења-Одсека за Куповину сваког радног дана од 8—12 часова пре подне.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 24250 од 9. новембра 1926. год. у Београду.

Набавка картона

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације која ће се одржати на дан 20. децембра ов. год. у 11 часова у канцеларији Управе :

300.000 табака зеленкастог полукартона,

60.000 » шамоа хартије и

200.000 » специјалне хартије са реагенсом

Услови мустре као и сва остала обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 24410 од 12. новембра 1926. године у Београду.

Набавка хартије за поштанске марке

На основу решења Управе МБр. 19592 од 21-Х-о. г. Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације која ће се одржати на дан 6. децембра 1926. г. у 11 часова у канцеларији Управе : 550.000 табака односно 13.152 кгр. специјалне хартије за потребу Државне Маркарнице а за израду поштанских марака.

Услови, мустре као и сва остала обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 23244 од 28. октобра 1926. год. у Београду.

Набавка бензина и уља

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 30. новембра 1926. год. у канцеларији Управника Државних Монопола у 11 часова следећу количину бензина и мазива :

- 40.000 кгр. голог бензина ;
- 3.000 кгр. разног уља за подмазивање аутомобила,
- 2.000 кгр. жуте конзистентне масти.

Услови, као и сва друга обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења Одсека за Куповину — сваког радног дана од 9—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 23251 од 23. октобра 1926. год. у Београду.

Власник за Друштво, Председник
Миле Радовановић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17

РЕЧНА ПЛОВИДБА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

КАРАЂОРЂЕВА УЛИЦА БРОЈ 30

Комерцијални телефон 40-74 — Саобраћајни телефон 90

Врши превоз путника у границама као и пренос денчане и шлепарске робе у границама и ван граница Краљевине С. Х. С.

Има своја заступништва (Агенције) у земљи и то:

Бездан, Апатин, М. Аљмеш, Вуковар, Илок, Черевих, Беочин, Н. Сад, Срем. Карловци, Сланкамен, Земун, Београд, Панчево, Гроцка, Смедерево, Ковин, Дубравица, Вел. Градиште, Голубац, Добра, Д. Милановац, Текија, Кладово, Брза Паланка, Михајловац, Прахово, Радујевац, Умка, Забрежје, Шабац, Срем. Митровица, Бос. Рача, Бос. Брод, Брчко, Босан. Шамац, Слав. Брод, Градишка, Сисак, Книћанин, Тител, Нови Бечеј, Стари Бечеј, Мол, Ада, Сента, Осек, Велики Бечкерек.

АГЕНЦИЈЕ У ИНОСТРАНСТВУ:

Регенсбург, Пасава, Линц, Беч, Братислава, Будимпешта, Мохач, Оршава, Турн-Северин, Ђурђево и Браила.

Број 1.

„ЕКОНОМИСТА“

ОД 1. ЈАНУАРА 1925.

КО ПОШЉЕ НАШЕМ
УРЕДНИШТВУ ДОБИЋЕ
КОМПЛЕТ ЗА ПОЛА
ГОДИНЕ БЕСПЛАТНО

Књига

ЗАКони и расписи

о

**АКЦИОНАРСКИМ
ДРУШТВИМА**

С ОБЈАШЊЕЊИМА И УПУСТВИМА

од

МИЛОРАДА ЗЕБИЋА

инспектора Министарства Трговине
и Индустије

може се добити код писца

улица Милетина број 72

БЕОГРАД

по цени од

45 Дин. укоричена

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA
HIPOTEKARNA BANKA
ZAGREB
Zrinjski Trg 7

*Podružnica: OSIJEK, ugao Trg Kralja Petra broj 8
i Štrosmajerove ulice broj 1*

*Osnovana godine 1892. — Uplaćena dionička glavica Din. 60,000.000
Pričuve Din. 23,000.000*

BANKOVNI ODIO

Inostrani odio koji pruža osobite polakšice našim iseljenicima u Sjevernoj i Južnoj Americi, kao i u svim drugim prekomorskim krajevima. — Devizni odio kupuje i prodaje uz najpovoljnije uvjete devize i valute, te izvršuje doznaku istih u sve države najbrže

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na nekretnine. — Izdaje 4½% založnice koje uživaju pupilarnu sigurnost i jemčevnu sposobnost

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE

ФИЛИЈАЛ
ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ
У БЕОГРАДУ

у сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске улице

ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. Капитал Кч 100,000.000 - Рез. фондови Кч 67,000.000

Филијале у Чехословачкој Републици: Братислава, Брно, Чешке Буђејовице, Колин, Кошице, Кралупи н/Влт., Литомјерице, Мост, Наход, Оломмоуц Мор. Острава, Писек, Плзењ, Раковњик, Роуднице н/Л., Чешка Требова, Ухерске Храдиште, Усти н/Л., Хрућим. — У Бугарској: Софија. — Обавља све банкарске послове; врши дознаке на сва места у Краљевини С. Х. С., Чехословачкој Републици и иностранству

Даје под закуп сефове у челичном трезору

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БРОЈ: 1980, 81, 82 и 83

Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду број 51005
у Загребу 39.081